AZ OROSZORSZÁGI KOMMUNISTA (BOLSEVIK) PÁRT KATONAPOLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSE A POLGÁRHÁBORÚ ÉVEIBEN

(1917—1922)

II. RÉSZ*

Zágoni Ernő

III.

A BOLSEVIK PÁRT A HADSEREG SZERVEZÉSÉNEK OSZTÁLYELVŰRŐL ÉS PÁRTIRÁNYÍTÁSÁRÓL

Az állandó, reguláris hadsereg elvére való áttérés a bolsevik párt ez időszakban folytatott katonapolitikájának igen fontos alapelve volt. E politika azonban nem korlátozható erre az egyetlen alapelvre. A hadsereg reguláris jellegének kialakítása ugyanis önmagában még nem ad választ a szocialista fegyveres erőknek a burzsoá hadseregektől eltérő sajátosságaira — hiszen azok is reguláris alapon szerveződnek —, s egyedül ez az elv nem is biztosíthatta volna az intervenciósok és a polgárháborúban az ellenség feletti katonai győzelmet. A világ első szocialista államának olyan reguláris hadseregre volt szüksége, mely jellegét, osztálytartalmát és szellemét tekintve megfelel a forradalom megvédése érdekeinek, amely a munkás-paraszt hatalom szilárd bázisát és támaszát alkotja, s amely az osztályharc legkiélezettebb és legveszélyesebb pillanataiban sem inog meg. *E követelményeknek csakis osztályösszetételét és szellemét tekintve egyaránt proletár osztályhadsereg felelhetett meg.* „Még nem tettünk meg mindent azzal — írta Lenin —, hogy... reguláris intézményekre tértünk át: ezeket a reguláris intézményeket a munkásosztály tömegmozgalmával, tömegerejével is segíteni kell."[73]

A bolsevik párt katonapolitikájának ezért a hadsereg reguláris jellegének biztosítása mellett másik, nem kevésbé fontos elvét az az ugyancsak általános érvényű lenini tanítás alkotta, hogy a szocialista állam hadseregének *szükségszerűen, nyíltan és szigorúan osztályjellegűnek kell lennie. E tényezők, kiegészülve a hadsereg pártirányításáról és ellenőrzéséről szóló lenini tanításokkal, együttesen képezik a bolsevik párt katonapolitikájának és a szocialista fegyveres erőkre vonatkozó marxista—leninista tanításoknak*

* A tanulmány első részét folyóiratunk 1967. évi 3. számában közöltük. — a Szerk.

73 *Lenin:* A háborúról... II. köt. 538. o.

fundamentális alapjait. E vázolt alapelvek egymással szoros kölcsönhatásban vannak, s a katonapolitika kidolgozása folyamán együttesen alakultak.

A szocialista haderő osztályjellegére vonatkozó elvek is — akárcsak a a reguláris szervezésre vonatkozó tanítások — a hadseregépítés gyakorlati folyamata közben alakultak és kristályosodtak ki. A marxizmus—leninizmus korábbi eszméi e téren sem nyújtottak a gyakorlati tevékenységhez elegendő elméleti alapot.

A bolsevik párt programja az októberi forradalmat megelőzően a nép általános felfegyverzését, vagyis az *össznépi milícia* megteremtését tűzte ki célul. Ez a követelés és célkitűzés fogalmazódott meg a bolsevik párt katonai szervezeteinek 1917 júniusi országos konferenciáján is. A kialakult helyzet arra készteti a forradalmi szociáldemokráciát — olvashatjuk a határozatban —, hogy „... harcoljon az állandó hadseregek azonnali és mindenhol végrehajtandó felszámolásáért, és azért, hogy e hadseregeket *össznépi milíciával, a nép általános felfegyverzésével helyettesítsék.*"[74] A határozat ezt követően kifejti a bolsevikok ama véleményét, hogy a népnek a fegyverviselésre vonatkozó joga ugyanolyan elidegeníthetetlen, mint a többi polgári jog, amit csak a reakciós célok korlátozhatnak.

E célkitűzések tehát az októberi forradalmat megelőzően egyértelműen össznépi, tehát osztály megkülönböztetéssel nem számoló, azt nem hangsúlyozó jellegre utalnak. Ezt támasztja alá a VIII. kongresszus határozatának az a része is, amely rögzíti, hogy a párt elveti a korábbi programnak azt a részét, amely az össznépi milíciára irányult.[75] A létrehozandó fegyveres erő össznépi jellegére vonatkozó elgondolások a legszorosabban összefüggnek — mint ez a fenti idézetekből is kiderül — az állandó hadsereg szükségességének elfogadásával. *Az össznépi társadalmi jelleg éppen a milícia formával kapcsolódott össze.* Ez az összekapcsolódás érthető, hisz a nép általános felfegyverzése során az osztályszempontok gyakorlati érvényesítése aligha lett volna megvalósítható. De ezen túlmenően is a milícia jelleg ahhoz az elgondoláshoz kapcsolódott, amely a hatalom megragadása után nem számított az osztályharc kiélezett polgárháborús formájával, illetőleg a szocialista forradalmi honvédelem szükségességével. Érthető, hogy ilyen viszonyok között a fegyveres erő össznépi jellege is biztosítani tudta volna — amennyiben létrejön — a proletárállam szilárdságát.

Az októberi forradalmat követően a nemzetközi és belső osztályharc rendkívül kiélezett alakulása, a *milícia elv feladásával együtt érthetően megkövetelte a fegyveres erők össznépi jellegére vonatkozó korábbi elgondolások korrigálását és elvetését.* Az össznépi elv gyakorlati érvényesítése, amikor a külső és belső ellenség egyaránt a fegyveres harc eszközéhez nyúlt és a fiatal szovjetállam élethalálharcra kényszerült, nem elősegítette volna az intervenció és az ellenforradalom leverését, hanem ellenkezőleg, az osztályellenség felfegyverzését, a forradalmi erők bomlasztását mozdította volna elő. A VIII. kongresszus határozata joggal állapítja meg, hogy: „Miként az Alkotmányozó Gyűlés jelszava a földbirtokosok és tőkések hatalmának visszaállítására irányuló törekvések leplezőjévé vált, ugyanígy a népi vagy össznépi hadsereg jelszava a Krasznov és Kolcsak-hadsereg megteremtésének eszköze lett."[76]

A bolsevik párt röviddel a forradalom győzelme után már arra a következtetésre jutott, hogy ahogyan az adott szakaszban nem lehetséges a régi burzsoá-földesúri osztálytartalmú hadsereg fenntartása, ugyanúgy nem le-

[74] Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 415. o.
[75] Uo. 502. o.
[76] Uo. 501. o.

hetséges „össznépi" osztályok feletti alapokon álló hadsereg felépítése sem. A politikai demokráciának proletár alapokra való helyezése szükségszerűen a hadsereg azonos osztályjellegű felépítését követeli meg. „A Vörös Hadseregnek mint a proletárdiktatúra eszközének szükségszerűen *nyíltan* osztályjellegűnek kell lennie..."[77] (Kiemelés tőlem — Z. E.) — rögzítette le a párt katonapolitikájának egyik legfontosabb alapelvét.

A párt a forradalom győzelmét követően ezért *következetes politikai harcot folytatott a „népi" vagy „össznépi hadsereg" reakciós, demagóg jelszava ellen.* A szocialista forradalom győzelme után mindazok, akik október előtt ádáz harcot folytattak a nép általános felfegyverzésének megakadályozása érdekében, most hirtelen az „össznépi hadsereg" lelkes követőivé és harcosaivá váltak. Az „össznépi hadsereg" mellett szálltak síkra a mensevikek, akik az orosz forradalmárokat képmutató módon korábbi programjuk elárulásával vádolták. Csatlakoztak e követeléshez az eszerek — sőt a Bucharin vezette „baloldali kommunisták" is. A katonai szervekben felelős tisztségeket betöltő burzsoá katonai szakemberek egy része is az „osztályokon kívüli, össznépi hadsereg" mellett szálltak síkra. Javasolták, hogy a szovjet hadsereget néphadseregnek nevezzék, s osztályhelyzetre való tekintet nélkül mindenkit vegyenek fel a hadseregbe; azt követelték, hogy a hadsereg tanúsítson semleges magatartást a polgárháborúban, s ne vegyen részt a fegyveres ellenforradalom leverésében. Ez utóbbi már kétséget kizáróan bizonyítja a „népi", vagy „össznépi" hadsereg jelszavának reakciós, ellenforradalmi tartalmát. A polgárháború éveiben valamennyi ellenforradalmi hadsereget e jelszó leple alatt szervezték meg a volt cári tábornokok.

Lenin és a bolsevikok leleplezték, hogy e követelés tulajdonképpeni *célja és tartalma megakadályozni a proletárdiktatúra megbízható védelmezőjének megteremtését, s elősegíteni a népellenes fehérgárdista hadseregek szervezését.* Lenin éppen az ellenforradalmi hadseregek osztályösszetétele alakulásának tanulságai alapján bizonyította az osztályelv érvényesítésének szükségességét. Beszédeiben többször rámutatott arra, hogy Kolcsak és Gyenyikin hadserege addig volt erős és szilárd, addig jelentett komoly veszélyt a szovjetállamra nézve, amíg a volt kizsákmányoló osztályok és támogatóik önkénteseiből, a szocializmust féktelenül gyűlölő emberekből állt — amíg tehát osztályjellegű hadsereg volt —, de amikor ezek a tábornokok, annak érdekében, hogy nagy hadsereget teremtsenek, az általános sorozás eszközéhez nyúltak s tömegesen kényszerítették a parasztságot hadseregeikbe, fokozatosan aláásták erőik osztályjellegét. A besorozott parasztok felbomlasztották az érdekeikkel ellentétes célokért küzdő hadseregeket. „Kolcsakot és Gyenyikint csak azután győztük le — állapította meg Lenin —, hogy hadseregük társadalmi összetétele megváltozott, amikor az erős alapkáderek felolvadtak a mozgósított paraszttömegben."[78]

Az oroszországi kommunisták erélyesen visszaverték az „össznépi", „összneméti hadsereg" ellenforradalmi követelését, s következetesen érvényt szereztek a hadseregszervezés osztályelvének. A szocialista hadsereg megteremtésére vonatkozó dekrétum kidolgozása és megszövegezése már ezt tükrözi. Az 1918. január 28-án Lenin által aláírt dokumentum nem törekedett és nem is törekedhetett arra, hogy részletesen meghatározza a létrehozandó hadsereg minden jellemzőjét, formáját és rendjét. Lenin viszont annál nagyobb figyelmet fordított arra, hogy a dekrétum a lehető legpontosabban rögzítse a létrehozandó osztályhadsereg megalakításának alapelveit.

77 Uo. 486. o.
78 *Lenin:* A háborúról... II. köt. 802. o.

Lenin csak többszöri beható vita és módosítás után találta a dekrétumot kiadhatónak. Már a hadsereg megnevezése is a munkás és paraszt osztályjellegre utal. A dekrétumtervezet pl. a hadsereg osztályjellegét pontatlanul az alábbi módon fogalmazta meg: „A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg kényszer és erőszak nélkül alakult meg: csupán önkéntesekből."[79] Lenin ezt a következőképpen fogalmazta át: „A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereget *a dolgozó osztályok legöntudatosabb* és legszervezettebb elemei alkotják."[80] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Ez a megállapítás már pontosan tükrözi a hadsereg tényleges osztályjellegét.

Az osztályjelleg következetes érvényesülését biztosították a dekrétum ama előírásai is, amelyek a párt- és szakszervezetek, a csapatbizottságok vagy más, a szovjethatalom platformján álló forradalmi szervezetek, illetve ezek két tagja *ajánlásához* kötötték a jelentkezők felvételét. Ez a megszorítás akkor, amikor a hadseregszervezés az önkéntesség elvére épült, s amikor a hadsereg tulajdonképpeni magjának megteremtése volt napirenden, feltétlenül indokolt és szükséges volt.

Az önkéntes jelentkezésre szólító felhívás *lelkes támogatásra talált* a munkások, katonák és parasztok legöntudatosabb rétegeiben. A Vörös Hadseregbe mindenekelőtt a vörösgárdista osztagok munkásai csatlakoztak, akik az új fegyveres erő magvát alkották, s kezdettől fogva megadták annak forradalmi proletárjellegét. Ezenkívül tömegesen léptek be a hadseregbe csoportosan és egyénileg az üzemek munkásai — főleg a veszélyeztetett területeken. A „Veszélyben a szocialista haza!" című dekrétum megjelenése után néhány nap alatt 50 000 pétervári munkás jelentkezett a hadseregbe, elszánva arra, hogy a sokszoros túlerőben levő német hódítókkal szemben megvédik a szovjethatalmat.[81] Tömegesen jelentkeztek a régi hadsereg és flotta forradalmi szellemű katonái és matrózai is, akik egy pillanatig sem kételkedtek abban, hogy a forradalom vívmányait érdemes megvédeni. A vidéki kormányzóságokban — ahol ellenforradalmi lázadás tört ki — kisebb arányban bár, de felajánlották szolgálataikat a szegényparasztok legjobbai is. Osztályösszetételét tekintve tehát az *önkéntes hadsereg* a forradalom érdekeit védelmező *osztályhadsereg volt.*

Az osztályelv következetes érvényesítése talaján valósult meg 1918 közepén az önkéntességről, a hadkötelezettség elvére és gyakorlatára való áttérés is. A szovjetek V. összoroszországi kongresszusa által 1918. július 10-én kiadott alkotmány rögzítette az állampolgárok honvédelmi kötelezettségét. Az alkotmány azonban a szocialista haza és társadalmi rend *fegyveres védelmének jogát csak a dolgozó osztályok: a munkásosztály és a dolgozó parasztság számára biztosította.* A kizsákmányoló osztályok tagjait kizárta e jog és kötelesség gyakorlatából. „Annak érdekében, hogy a hatalom teljességét biztosítsa a dolgozó tömegek számára — olvashatjuk az alkotmányban — és kiküszöbölje a kizsákmányolók uralma visszaállításának minden lehetőségét (a kongresszus), elrendeli a dolgozók felfegyverzését, a munkások és parasztok szocialista Vörös Hadseregének megalakulását és a vagyonos osztályok teljes lefegyverzését."[82] A honvédelmi feladatok elvégzése érdekében a Népbiztosok Tanácsa elrendelte a kizsákmányoló osztályok tagjai részére a munkakényszert,[83] illetve különleges munkászászlóaljakba és századokba való tömörítésüket.[84]

79 Idézi *D. M. Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 354. o.
80 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom . . . III—1. köt. 296. o.
81 Lásd *Cserepanov:* Veszélyben a szocialista haza. 124. o.
82 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom . . . III—1. köt. 249. o.
83 Lásd *Lenin:* Katonai levelezés. 41. o.
84 Lásd: Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 511. o.

Lenin különleges jelentőséget tulajdonított annak, hogy a hadsereget kizárólag munkásokból és dolgozó parasztokból szervezzék meg. Már az imperializmus időszakában lezajló háborúkkal kapcsolatban rámutatott arra, hogy *a néptömegek jelentik a hadviselés legfőbb erejét,* s a háború kimenetelét alapvetően az határozza meg, hogyan foglal vele kapcsolatban állást, s milyen mértékben vesz benne részt a nép. Különösen vonatkozik ez a felszabadító forradalmi háborúra, mely ha magával ragadja a széles dolgozó tömegeket, legyőzhetetlen ügyet jelent. Általánosítva a forradalmi háborúk tapasztalatait Lenin hangsúlyozta: „... a forradalmi háború, ha valóban bevonja és érdekeltté teszi az elnyomott dolgozó tömegeket, ha tudatosítja bennük, hogy a kizsákmányolók ellen harcolnak, az ilyen forradalmi háború anyagi energiát vált ki, hogy az csodákra képes."[85] Lenin szüntelenül arra szólította fel a kommunistákat, hogy az ellenforradalom elleni harcban támaszkodjanak bátran a dolgozók tömegeire, a forradalom kimeríthetetlen bázisára, mert ez alkotja a győzelem legfőbb biztosítékát. „Sohasem fogják legyőzni azt a népet — írta —, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és tisztába jöttek vele, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat — a dolgozók hatalmát védelmezik..."[86]

A fiatal szovjethatalom lakosságának döntő többségét — a gazdasági elmaradottság következtében — a parasztság alkotta. A vezető szerepet betöltő proletariátus a lakosságnak csupán igen kis részét képezte. Ez a helyzet természetesen a hadsereg szociális összetételét is meghatározta. 1920 elején a 3 millió fős hadseregnek mindössze 15%-a volt munkás, 77%-át pedig a parasztok alkották.[87] A bolsevik párt a paraszti túlsúly ellenére, sőt éppen ezért a forradalmi hadsereg létrehozásában, erkölcsi és harci tulajdonságainak kikovácsolásában *a döntő szerepet a munkásosztálynak szánta.* A néptömegeknek a háborúban betöltött szerepét vizsgálva Lenin arra a rendkívül fontos következtetésre jutott, hogy a győzelem csak akkor biztosított, ha a néptömegek a vezető osztály körül tömörülnek és támogatják politikáját. *„Történelmileg* az az osztály győz — írta —, amely magával tudja vinni a lakosság tömegét.'[88] Ezért Lenin elsőrendűen fontos feladatnak tekintette, hogy az országos politikában, de különösen a hadseregben biztosítva legyen a munkásosztály vezető szerepe. Csak az öntudatos, szervezett és fegyelmezett proletártömegek ellensúlyozhatják a parasztság soraiban — különösen az osztályharc kiélezett viszonyai között — gyakran tapasztalható ingadozást, s *vihetik be a hadsereg soraiba a tudatosságnak és a fegyelemnek azt a szintjét, ami nélkül erős szocialista hadsereg el sem képzelhető.* „Tudjuk — írta Lenin —, hogy csak a munkások tudatossága, egysége, a szakszervezetek teljes egybeforrottsága az az erő, amely sikeresen biztosította a Vörös Hadseregünk ragyogó győzelmeit..."[89] Ezért valahányszor az arcvonalakon veszélyes helyzet alakult ki, a párt mindig nagy gondot fordított arra, hogy a hadsereget friss proletárerőkkel támogassa.

A polgárháborúban és az intervenció időszakában Lenin mindvégig azért harcolt, hogy biztosítsa a munkásosztály és a parasztság szövetségét, hogy *a dolgozó parasztság lehető legszélesebb tömegeit vonják be a hadsereg soraiba.* Különösen fontos szerepet töltött be a középparasztság, amely a falusi lakosság több mint 60%-át alkotta. A hadkötelezettségen nyugvó kiegészítés időszakában, *1918 második felében a bolsevikok főleg a szegényparasztság mozgósítására törekedtek.* „Megtesznek-e mindent a *szegénypa-*

85 *Lenin:* A háborúról... II. köt. 638. o.
86 Uo. 547. o.
87 Lásd: A polgárháború a Szovjetunióban. 407. o.
88 *Lenin* Művei 30. köt. Budapest, Szikra, 1953. 166. o.
89 *Lenin:* A háborúról... II. köt. 770. o.

rasztok mozgósítása érdekében?" — kérdezte Lenin 1918. augusztus 1-én a keleti front funkcionáriusaihoz írt levelében.[90]

A középparasztság tömeges mozgósításának feltételei ekkor még nem értek meg. Jelentős része ekkor még nagymértékben ingadozott, sőt nem egyszer részt vett a különböző kuláklázadásokban. Főleg ezzel magyarázható, hogy az intervenciósok és a fehérgárdisták 1918 nyarán meg tudták dönteni a szovjethatalmat a Volga mellékén, az Urálban, Szibériában és az ország más vidékein. Besorozott tagjai a harc súlyos pillanataiban tömegesen megszöktek a Vörös Hadseregből. 1918 második felében azonban egyrészt a szovjethatalom katonai sikerei, másrészt az ellenforradalmi diktatúrában szerzett keserű tapasztalatok következtében *a középparasztság fokozatosan a szovjethatalom felé fordult.* Az 1919 márciusában megtartott VIII. kongresszus ezért meghirdette a középparasztsággal való tartós szövetség megteremtésének politikáját, s utasította a helyi párt- és állami szerveket, hogy szükségletei iránt tanúsítsanak kellő figyelmet. Mindez megteremtette a középparasztság tömeges mozgósításának feltételeit, ami *végül is a szovjethatalom oldalára döntötte el a forradalmi erők harcát.*

Lenin rendkívül jelentősnek ítélte meg a munkás-paraszt szövetség biztosítását, mind a hadsereg osztályjellege, mind az ellenforradalom és az intervenció feletti katonai győzelem szempontjából. Arra a kérdésre, hogy végső fokon mivel magyarázható a sokkal erősebb ellenség felett aratott győzelem, Lenin a következő választ adta: „... azzal, hogy a Vörös Hadsereg szervezetében a munkásoknak és a dolgozó parasztságnak a kizsákmányolók összessége ellen irányuló szövetségén belül nagyszerűen érvényesült a következetes és szilárd proletárvezetés."[91]

A hadsereg osztályjellege biztosítása szempontjából *alapvető jelentőségűnek bizonyult a forradalom ügyéhez hű parancsnoki kar létrehozása* — főleg a munkások és parasztok köréből kikerülő új tisztikar kiképzése és nevelése. A hadseregépítés egyik legbonyolultabb problémájának bizonyult ez, hisz a hatalomra jutott munkásosztály soraiban szép számmal voltak kiváló politikusok, közgazdászok, tudósok és technikusok, de képzett katonai szakemberekkel a proletariátus és a parasztság nem rendelkezett. Márpedig tudvalevő, hogy a tisztikar osztályösszetétele és politikai állásfoglalása meghatározó tényező a hadsereg felhasználhatósága szempontjából. A szocialista hadsereg csak akkor válhat a proletárdiktatúra szilárd és következetes védelmezőjévé, ha tisztikara a dolgozó osztályoknak a néphez hű, a szocializmus védelmére rendíthetetlenül kész fiaiból kerül ki. „... most, amikor új hadsereget szervezünk, a parancsnokokat csakis a népből vegyük — írta Lenin. — Csak a vöröstiszteknek lesz tekintélye a katonák előtt, és csak ők tudják majd megszilárdítani hadseregünkben a szocializmust. Az ilyen hadsereg legyőzhetetlen lesz."[92]

Az önkéntes alapon történő hadseregszervezés és parancsnokainak kiválasztása időszakában a vöröskatonák bizalmából a különböző parancsnoki beosztásokat *úgyszólván kivétel nélkül munkások és katonaviselt parasztok töltötték be.* Ezek a munkások alkották a Vörös Hadsereg parancsnoki állományának legértékesebb részét, rájuk nehezedett a hadsereg megteremtésének fő terhe. A csapatoknál az altisztek és az írástudó, fronttapasztalatokkal rendelkező katonák már valósággal „szaktekintélynek" számítottak. A régi hadsereg hivatásos tisztjeinek csak igen kis része maradt a csapatoknál. Túlnyomó többsége részben az ellenforradalom bázisává vált, részben leszerelt és félreállt.

90 *Lenin:* Katonai levelezés. 88. o.
91 *Lenin:* A háborúról ... II. köt. 848. o.
92 Uo. 464. o.

A reguláris tömeghadsereg megteremtésének feladata, e *parancsnoki állományra alapozva, kis létszámánál és katonai képzettségénél fogva nem volt megoldható.* A képzett katonai vezetők tízezreire volt szükség, akik nélkül elképzelhetetlen lett volna a feladat teljesítése. Lenin alig mulasztotta el annak a lehetőségét, hogy ne hangsúlyozta volna a hadtudomány elsajátításának jelentőségét a katonai építés szempontjából. „... tudomány nélkül lehetetlen korszerű hadsereget szervezni — és ezt a katonai szakemberekre kell bízni."[93] E feladat végrehajtásának egyetlen járható útja volt: *a hadkötelezettség alapján a régi hadsereg tisztjeinek kényszermozgósítása.* A bolsevik párt, miután előzőleg bevezette a politikai biztosi rendszert, akikre a régi tisztek ellenőrzése, nevelése és árulásaik megakadályozása hárult, nem félt ehhez az eszközhöz folyamodni. 1918 nyarától kezdve tömegesen vonultatták be azokat a régi tiszteket, akik nem álltak be az ellenforradalmi hadseregbe, s megfelelő igazolás után helyezték őket különböző parancsnoki beosztásokba. Számuk és arányuk igen számottevő volt. A polgárháború végére a hadsereg tiszti állománya elérte a 130 ezer főt. Ezek több mint fele eredetileg a régi hadsereg tisztje volt.[94] Kezdetben rendkívül nagy bizalmatlanság nyilvánult meg irányukba a vöröskatonák részéről. Kis része valóban ellenforradalmi áruló tevékenységet fejtett ki, többsége azonban becsülettel teljesítette feladatát. A burzsoá katonai szakemberek szigorú ellenőrzése mellett Lenin nem kevésbé fontosnak tekintette meggyőzésüket, politikai nevelésüket. A kommunistákkal folytatott együttes munka, valamint az ellenforradalom és az intervenció rabló céljainak fokozatos felismerése sokukat fokozatosan a szovjethatalom oldalára állította. „... Legkiválóbb részük — olvashatjuk egy a Vörös Hadseregről szóló jelentésben — az októberi napoktól kezdve mélyreható fejlődésen ment keresztül, a politikai tudatlanság állapotából eljutott a kommunizmus eszméinek és a társadalmi élet feltételeinek tudatosabb vállalásáig."[95]

A proletár osztályhadsereg parancsnoki karának kialakítását természetesen nem lehetett csupán a régi tisztek bevonására és nevelésére alapozni. Ezzel párhuzamosan határozott erőfeszítéseket kellett tenni *a munkás-paraszt származású parancsnoki kar létrehozása érdekében.* E nélkül a burzsoá katonai szakemberek tömeges mozgósítása politikailag felettébb veszélyes lépés lett volna. De ezen túlmenően a hadsereg és a csapatok irányítását hosszú távon természetesen csak a hadsereg osztályjellegével azonos szociális összetételű parancsnoki karra lehetett alapozni. A vörösparancsnokok képzése Lenin javaslatára a Nyikolajevi Katonai Akadémián már 1918 tavaszán megkezdődött. Emellett Szovjet-Oroszország szinte minden részén létrehozták a tisztképző iskolákat. 1918 végén már 65 ilyen iskola működött, s számuk a polgárháború végére 153-ra emelkedett. A tisztképző iskolákon szüntelen harcok közben 1918-tól 1921 végéig több mint 50 000 proletárt és öntudatos parasztot képeztek ki.[96] Ezzel a kommunista párt sikeresen oldotta meg az osztályhadsereg megteremtésének egyik legnehezebb, sarkalatos feladatát.

A hadsereg proletár osztályjellegének biztosítása szempontjából a legalapvetőbb tényező — mely lényegében szervesen magába ötvözi az összes eddig említetteket — a *forradalmi marxista párt irányító és ellenőrző szerepének érvényesítése.* A hadsereg pártirányításának elve egyrészt a szocialista hadseregépítés egyik legfontosabb alapelve, másrészt az osztályjelleg érvényesítésének fontos feltétele. S ez nem is lehet másként, hisz az osztály politikájának kidolgozója és legfőbb képviselője a munkásosztály pártja és a pro-

93 Uo. 735. o.
94 Lásd *D. M. Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 380. o.
95 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III—1. köt. 317. o.
96 *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 250. o.

letárállam. Az élet minden területének irányító és vezető ereje szintén a párt. Érthető, hogy a párt irányító és ellenőrző szerepének a proletárállam egyik legfontosabb szervében, a hadseregben is maradéktalanul érvényesülnie kell. Ez a legfontosabb biztosítéka annak, hogy a hadsereg valóban az osztály politikájának eszköze, mégpedig ingadozás nélküli és maradéktalanul érvényesülő eszköze legyen. „A Vörös Hadsereget az a munkás-paraszt állam hozta létre, amelyet a munkásosztály akarata irányít. Ez az akarat az egységes kommunista párton keresztül valósul meg"[97] — fogalmazta meg Frunze rendkívül röviden és tömören a fegyveres erők pártirányításának szükségességét.

A hadsereg pártirányításával kapcsolatos alapvető elveket a polgárháború időszakában a bolsevik párt dolgozta ki. A hadsereg pártirányítása önmagában is bonyolult komplexum, több csatornán keresztül érvényesül és valósul meg. Lenin a *pártirányítás legfőbb elveként a hadsereg központi bizottságnak való közvetlen alárendelését határozta meg.* Annak érdekében, hogy a hadsereg valóban a proletárállam következetes eszköze legyen, szükségszerűen a központi bizottság határozza meg a hadsereg építésének és fejlesztésének fő irányait és feladatait, szervezeti felépítését, személyi ellátottságát, anyagi-technikai eszközökkel való ellátásának mértékét és ütemét, a kiképzés irányait, a hadsereg alkalmazását — s gondoskodik arról, hogy egész tevékenységében a politika elsődlegességének elve érvényesüljön.

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága a polgárháború időszakában grandiózus munkát végzett a hadsereggel és a fegyveres küzdelemmel összefüggő elméleti és gyakorlati feladatok megoldása terén. Lenin irányításával a párt központi bizottsága sikeresen oldotta meg a hadseregépítés legnehezebb és legbonyolultabb problémáit is, kialakítva azokat az elveket és szervezeti formákat, amelyek összhangban álltak az adott körülményekkel és lehetőségekkel. A szovjet kormány és a katonai hatóságok valamennyi katonai kérdést közvetlenül a központi bizottság útmutatásai alapján oldották meg. A központi bizottság 1918 decemberi határozatában nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a katonai hatóságok politikájának és gyakorlati tevékenységének „... fontos alapjául szolgálnak azok az általános irányelvek, amelyeket központi bizottsága útján, és annak közvetlen ellenőrzésével a párt kiad."[98]

A polgárháború időszakában nem volt olyan hadászati fontosságú kérdés, amelyben a központi bizottság ne alakította volna ki véleményét és ne szerzett volna annak érvényt a gyakorlatban. A központi bizottság *valóságos stratégiai vezérkar volt.* A legfelső pártvezetés minden olyan esetben, amikor a harcok kedvezőtlen alakulása miatt kritikusra fordult a szovjethatalom helyzete, körlevéllel, felhívással fordult valamennyi pártszervezethez és kommunistához, a hadsereg tagjaihoz és az ország dolgozóihoz, s a feladatokat pontosan meghatározva a legnagyobb fokú erőfeszítést követelte. Emellett minden esetben elrendelte a veszélyeztetett terület kommunistáinak mozgósítását. A kommunisták mozgósítása olykor olyan mértéket öltött, amely már egészségtelenül meggyengítette a területi pártszervezeteket, s ezért a központi bizottság arra kényszerült, hogy 1919 júliusi határozatában megtiltsa a párttagok tömeges mozgósítását.[99]

Az ellenforradalom és az intervenció feletti győzelem érdekében *a párt egész munkáját és munkamódszerét a legdöntőbb feladatnak, a katonai-harci tevékenységnek rendelte alá,* s közben maga is a feladat jellegéhez igazodott.

97 *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 49. o.
98 Idézi A polgárháború a Szovjetunióban. 1919—1922. 170. o.
99 Uo. 303. o.

A párt a katonai-harci szervezet jellegét öltötte magára. Ez a rendkívüli szervezeti centralizmusban és a vezetés kollektivitásának háttérbe szorulásában nyilvánult meg. Általánosan elterjedt a katonai jellegű irányítási módszer. A vezető pártszervek parancs jellegű határozatokat és intézkedéseket adtak ki, melyeket a *párt tagjai ellentmondás és megvitatás nélkül kötelesek voltak teljesíteni.* A munka legtipikusabb jellemzője a szakadatlan *mozgósítás,* a párt erőinek újra és újra történő átcsoportosítása volt. „Csakis a párt ilyen struktúrájának eredményeképpen sikerült leküzdenünk az ellenség ellenállását, csakis így kerülhettünk ki győztesen a harcból. A háború időszakában ez a struktúra volt a legcélravezetőbb" — állapította meg visszamenőleg a párt X. kongresszusának határozata.[100]

A pártirányítás elvét természetesen nem elegendő csak felső szinten érvényesíteni, hanem gondoskodni kell arról, hogy az osztály érdekében a párt legfelső szervei által elhatározottak *a hadsereg minden egységénél, magasabbegységénél, intézményénél maradéktalanul érvényesüljenek.* A bolsevik párt kidolgozta e követelmény végrehajtásának elveit és megteremtette személyi és szervezeti feltételeit. A párt politikájának, ezen belül katonapolitikájának helyi érvényesítését a hadsereg valamennyi alakulatánál és szervében létrehozott és működő párt- és kinevezett politikai szervek voltak hivatottak biztosítani. Emellett természetesen a pártirányítás a kommunista parancsnokok tevékenységén keresztül is érvényesült. Ezek aránya azonban a hadsereg tisztikarához viszonyítva elenyésző volt. 1920-ban a Vörös Hadseregben szolgálatot teljesítő parancsnokoknak mindössze 10,5%-a volt párttag.[101]

Különösen fontos szerepet töltöttek be a pártirányítás és ellenőrzés gyakorlati érvényesítésében a *politikai biztosok,* akik a kommunista párt és a szovjet kormány közvetlen képviselői voltak a csapatoknál és a különböző katonai szervekben. A párt már az októberi forradalom előestéjén kiküldte megbízottait a szocialista forradalom célkitűzéseit támogató és a fegyveres felkelést közvetlenül megvívó csapatokhoz, a Vörös Gárda osztagaihoz. A kiküldött kommunisták ekkor még természetesen nem voltak — és nem is lehettek — államilag kinevezett politikai biztosok, hisz a hatalom még nem került a munkásosztály kezébe. A központi bizottság megbízottaiként sikeresen oldották meg feladataikat, biztosították a párt fegyveres felkelésre vonatkozó tervének következetes végrehajtását, a forradalom oldalára állt csapatok összehangolt tevékenységét. Az októberi forradalom során szerzett tapasztalatokat figyelembe véve a Vörös Hadsereg első megalakult osztagaihoz az elvhű kommunisták közül politikai biztosokat neveztek ki. Majd 1918 tavaszán az osztályjellegű, reguláris tömeghadsereg megteremtésének legfontosabb feltételét a párt *a politikai biztosok intézményének* bevezetésében látta. Az erről szóló intézkedést az V. szovjetkongresszus iktatta törvénybe. Az elfogadott dekrétum hangsúlyozta, hogy a szovjethatalom „... a katonai biztosok kezébe teszi le a hadsereg sorsát, s ezért csak feddhetetlen és szilárd forradalmárok nevezhetők ki e felelős és magas tisztségekbe."[102]

A politikai biztosok — számuk 1919 végére már meghaladta az ötezer főt — alapvető kötelessége volt egyrészt a Vörös Hadsereg és a szovjethatalom szoros és megbonthatatlan kapcsolatának biztosítása; másrészt a parancsnoki kar ellenőrzése, hitszegésének és árulásának megakadályozása, intézkedéseinek támogatása és elfogadtatása, végül a vöröskatonák tömegeinek politikai nevelése, a hadsereg fegyelmének megszilárdítása. A biztosok egységeik po-

100 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 602. o.
101 Lásd *Vorosilov:* Cikkek és beszédek. 162. o.
102 Lásd A polgárháború a Szovjetunióban. 1917—1922. 88. o.

litikai vezetői, a helyi pártszervezetek közvetlen irányítói voltak. A párt rendkívül fontosnak és jelentősnek értékelte a politikai biztosoknak a Vörös Hadsereg megteremtése és a párt politikájának gyakorlati érvényesítése érdekében végzett munkáját. A párt VIII. kongresszusának határozata ezzel kapcsolatban leszögezte: „A hadseregben a politikai biztosok nemcsak speciális és közvetlen képviselői a szovjethatalomnak, hanem elsősorban pártunk szellemének, fegyelmezettségének, szilárdságának és a kitűzött cél megvalósításáért vívott harcban tanúsított bátorságának hordozói. A párt teljes megelégedéssel tekinthet vissza politikai biztosainak hősi munkájára . . ."[103]

A politikai biztosok tevékenysége azonban csak azért lehetett eredményes, mert mindennapi munkájuk közben *támaszkodhattak a hadseregben működő pártszervezetek egyre növekvő politikai és szervezeti befolyására.* A párt a polgárháború éveiben a sorozatos pártmozgósítások révén tagjainak mintegy felét küldte a hadseregbe, ami megnyilvánult a Vörös Hadsereg pártszervezetei létszámának szüntelen és gyors növekedésében. 1919 októberében a hadseregben működő kommunisták és tagjelöltek száma kb. 62 000 főre tehető.[104]

Ezt követően a taglétszám növekedésében szinte minőségi ugrás következett be, amit szemléltetően dokumentál az a puszta tény, hogy 1920 őszén már 300 000 főt tett ki a hadseregben dolgozó és harcoló kommunisták száma.[105]

A párt központi bizottsága egy év gyakorlati tapasztalataira támaszkodva 1919 januárjában hagyta jóvá a hadseregben működő pártszervezetek tevékenységére vonatkozó útmutatót.[106] Ez a dokumentum rögzítette a hadseregbeli pártszervezetek felépítését, s pontosan meghatározta *feladataikat és kötelességeiket.* E szerint a pártszervezeteknek az volt a feladatuk, hogy a gyakorlatban biztosítsák a vezető pártszervek határozatainak végrehajtását, megszervezzék és végezzék egységeiknél a politikai felvilágosító munkát, a párt politikájának és határozatainak propagálását, minden eszközzel erősítsék a parancsnokok és politikai biztosok tekintélyét, s hatékonyan együttműködjenek velük a fegyelem megszilárdításában. A bolsevik párt különösen fontosnak tartotta a kommunisták példamutatását. A párt több alkalommal nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „. . . a kommunista sejthez való tartozás nem biztosít a katonának semmiféle külön jogot, hanem csak kötelességet ró rá, azt, hogy a lehető legönfeláldozóbb és legbátrabb harcos legyen."[107]

A pártszervezetek gyors ütemben növekvő politikai befolyása tette lehetővé annak megállapítását a párt VIII. kongresszusán, hogy „. . . a hadsereget egyre jobban áthatják a kommunizmus eszméi és fegyelme."[108]

Különösen eredményes munkát végeztek a pártszervezetek a hadsereg szocialista tudatosságának, harci szellemének ápolása terén. „A győzelmet minden háborúban végeredményben azoknak a tömegeknek harci szelleme határozza meg, amelyek a csatatéren vérüket ontják" — tanította Lenin.[109] Ezért a párt kezdettől fogva megkülönböztetett figyelmet fordított a vöröskatonák politikai öntudatának fejlesztésére. A párt VIII. kongresszusán elfogadott program — az elmúlt egy év tapasztalatára is támaszkodva — kimondta, hogy: „A katonai kiképzést és a Vörös Hadsereg nevelését az osztálytömörítés és a *szocialista felvilágosítás* alapján kell megvalósítani.[110]

103 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 506. o.
104 A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom . . . III—1. köt. 319. o.
105 Uo. 380. o.
106 Lásd A polgárháború a Szovjetunióban. 1918—1922. 173. o.
107 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 507. o.
108 Uo.
109 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 782. o.
110 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 486. o.

(Kiemelés tőlem — Z. E.) E célkitűzés megvalósításával a történelem folyamán először alakult olyan hadsereg, amely a *katonák kiképzésének és politikai felvilágosításának sajátos iskolája volt.*

A politikai nevelés, a szocialista tudatosság fejlesztése *különösen fontosnak bizonyult a munkás-paraszt szövetség erősítése,* a munkásosztály vezető szerepének biztosítása, tehát a hadsereg osztályjellegének érvényesítése szempontjából. A hadsereg döntő többségét parasztok alkották. Ezek jelentős része írástudatlan, kulturális és politikai szempontból elmaradott volt. A mozgósítások alkalmával gyakran olyan isten háta mögötti vidékekről vonultak be, ahol ipar nem lévén, nem érvényesült a munkásosztály politikai befolyása. Rendkívül fáradságos és sokirányú felvilágosító és nevelőmunkára volt szükség, amíg ezek a bevonult parasztok a szocialista haza öntudatos katonáivá váltak. A hadsereg paraszti többsége számára a Vörös Hadsereg kitűnő iskolának bizonyult a munkásosztály ideológiájának elsajátítására.

A Vörös Hadseregben a szüntelen harcok ellenére *rendkívül kiterjedt ideológiai és kulturális nevelőmunka folyt a polgárháború éveiben.* Hadseregszerte létrehozták a különböző iskolák, vörösegyetemek, klubok, színházak, könyvtárak, széles körű hálózatát. 1920-ban a hadseregben már 5950 különböző iskola, 1685 katonai klub, 10 029 könyvtár működött, amelyek egyaránt végeztek kulturális és politikai tömegfelvilágosítást.[111] A szóbeli felvilágosítás mellett igen kiterjedt írásos agitációs és propagandamunka is folyt. Minden hadsereg, néhány hadosztály, sőt esetenként még ezred is adott ki újságot. A helyi hadseregújságok napi példányszáma 1919 közepén megközelítette a 200 000-t. Emellett a hadsereget messzemenően ellátták a központi kiadású lapokkal és pártkiadványokkal is. Hatékonyan használták a közvetlen agitáció céljait szolgáló plakátokat és röpcédulákat is. 1919 augusztusától 2 *millió* plakátot és 3 millió röpcédulát adtak ki."[112]

A kiterjedt politikai nevelés döntően befolyásolta a hadsereg erejét és harci szellemét. Lenin a polgárháború során szerzett tapasztalatokból vonta le azt az azóta már többszörösen bebizonyosodott következtetést, hogy „. . . ahol a leggondosabban végzik a csapatok között a politikai munkát . . . ott nincs rendetlenség a hadseregben, ott jobb a hadsereg szervezete és szelleme, ott több győzelmet aratunk."[113]

A fenti elemzésből kiderül, hogy a hadsereg forradalmi proletár osztályjellegének és pártirányításának biztosítása rendkívül összetett, bonyolult és komplex feladat, amelyen a fegyveres erők társadalmi rendeltetése érdekében folyamatosan, nap mint nap munkálkodni kell. A szocialista hadsereg osztályjellegét biztosító tényezőket a legtömörebben és legkifejezőbben az SZKP VIII. kongresszusa katonai kérdésekről szóló határozata foglalta össze: „A hadsereg forradalmi jellegét elsősorban annak a szovjetrendszernek a jellege határozza meg, amely ezt a hadsereget szervezi, célt tűz eléje és ily módon a maga eszközévé teszi. Másrészt, hogy az eszköz összhangban álljon a szovjetrendszerrel, azt a harcosok zömének osztályösszetétele révén, a politikai biztosok és a kommunista sejtek szervezete révén, végül pedig a hadsereg életének és tevékenységének egységes párt- és szovjet irányítása révén érjük el."[114]

A hadsereg osztályjellegét vizsgálva feltétlenül szükséges rámutatni arra, hogy ennek *két oldala* van. A proletár osztályjelleg érvényesül egyrészt a belső osztályellenség, a megdöntött burzsoázia és szekértolói restaurációs

111 Lásd *D. M. Grinyisin:* Lenin katonai tevékenysége. 391. o.
112 Az adatokat lásd a Szovjetunió Nagy Októberi Szocialista Forradalom . . . III—1. köt. 316. o.
113 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 578—579. o.
114 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 508. o.

törekvéseinek elfojtása szempontjából, másrészt *határozott osztályjellege van a szocialista haza külső támadókkal szembeni védelme szempontjából is.* A szocialista és a kapitalista államok közötti antagonisztikus ellentét a legszorosabban vett osztályellentét. A nemzetközi imperializmus részéről a szocializmus ellen indított háborúk a burzsoázia és a munkásosztály közti nemzetközi osztályharc legkiélezettebb formáját jelentik. Ezért az imperialista agresszorokkal vívott harc közben a szocialista hadsereg a szocializmus hadállásait védve, s az imperializmusra csapásokat mérve mindig forradalmi osztályküldetést teljesít, segít más népeknek lerázni a gyűlölt osztályelnyomást.

IV.

A BOLSEVIK PÁRT KATONAPOLITIKÁJÁNAK ÚJ MOZZANATAI 1920—22-BEN

1920 elején a bolsevik párt katonapolitikájának alakulásában és a Vörös Hadsereg építésében *új fejlődési szakasz kezdődött.* A polgárháború ugyan még nem ért véget teljesen, de az európai részen a befejezéshez közeledett. Az intervenció és a belső ellenforradalom erői 1918—19-ben döntő vereséget szenvedtek. A szovjethatalom belsőleg megszilárdította pozícióit, s Szovjet-Oroszország nemzetközi helyzetében is kedvező változások következtek be. Az elért sikerekben kiemelkedő szerepet töltött be a párt helyes — a körülményekkel összhangban levő — katonapolitikája, mely példátlanul rövid idő alatt lehetővé tette egy több milliós reguláris proletár osztályhadsereg kiépítését, s biztosította az ellenség feletti katonai győzelem egyik legfontosabb feltételét.

Bár a polgárháború még nem ért teljesen véget, az ellenforradalom és a külső intervenció fő erőinek katonai megsemmisítése, valamint az ország rendkívül nehéz és szétzilált gazdasági helyzete lehetővé tette és egyben megkövetelte *a békés építőmunkára való áttérés megkezdését,* a fő figyelemnek a gazdaság megszervezésére és helyreállítására történő koncentrálását. „Új feladat áll előttünk — állapította meg Lenin —: a háborúról át kell térnünk a békés építésre."[115] A békés építésre való áttérés — mely az eddigieknél bonyolultabb és nehezebb feladatnak bizonyult — *új erőpróba elé állította* a gazdag tapasztalatokkal rendelkező forradalmi pártot. A szétzilált gazdaság talpraállításának jobb irányítása céljából a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács 1920 március végén Munka és Honvédelmi Tanáccsá alakult át.

Az áttérés feladatai azonban a rendkívüli körülmények miatt nagyon *sajátosan jelentkeztek.* Egyrészt továbbra is számolni kellett az antant újabb intervenciójával, valamint a belső ellenforradalom ismételt támadásával.[116] Ilyen körülmények között természetesen gondolni sem lehetett a hadsereg leszerelésére. Erre csak 1920 után — az európai területen a polgárháború és az intervenció felszámolása után — kerülhetett sor. *A békés építés új*

115 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 707. o.

116 E támadás 1920 tavaszán be is következett. Április 17-én a lengyel imperialisták csaknem egymilió főnyi haderővel támadást indítottak Ukrajnában. Több mint négyszeres túlerővel rendelkezve próbálták megtörni a Vörös Hadsereg ellenállását, s Ukrajnát elrabolni Szovjet-Oroszországtól. Az intervencióval párhuzamosan — antant utasításra annak támogatása valamint a Donyec-medence, a Don és Kubán vidék elfoglalása céljából — 1920. július 6-án Vrangel is offenzivát indított délen. A Vörös Hadsereg jelentős erők átcsoportosításával nehéz harcok során 1920 végére végül is megsemmisítő vereséget mért mindkét ellenforradalmi támadó csoportosításra. Ezzel az európai részen a harcok — a különböző bandák felszámolását nem számolva — lényegében véget értek.

vágányaira való átállást tehát a hadsereg leszerelése nélkül kellett megkezdeni. Emellett a gazdaság olyan mértékű szétziláltságával és leromlottságával kellett megküzdeni, melynek során a továbbiakban sem lehetett eltekinteni a katonai jellegű eszközök és módszerek alkalmazásától. Joggal hívta fel a figyelmet Lenin 1920 februárjában arra, hogy: „... amikor az ország, amelynek minden figyelmét lekötötte a háború, katonai téren döntő győzelmet aratott, s a helyzet megváltozása után át kell térnie a gazdasági feladatok *katonai megoldására; katonai megoldására azért, mert a helyzet, mint valamennyien tudják, rendkívül súlyos.*"[117] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

1920 elején tehát a hadsereg leszerelését még nem lehetett megkezdeni, ugyanakkor *a népgazdaság helyreállítása nem nélkülözhette a hadsereg segítségét.* A szervezett erővé összekovácsolódott Vörös Hadsereg a maga forradalmi tapasztalataival, több mint ötmillió fős embertömegével és eszközeivel óriási erőt képviselt. Az intervenció és az ellenforradalom fő erői felett aratott katonai győzelem lehetővé tette, hogy a hadsereg erőinek és eszközeinek egy részét a békés építőmunkában használják fel. A párt központi bizottsága és a szovjet kormány ezért úgy döntött, hogy nem szereli le a hadsereget, hanem *egyes alakulatait — mint harci köteléket együtt tartva — munkahadseregekké alakítja át.* A munkahadseregek megteremtése 1920 januárjában kezdődött meg. Január 15-én a Honvédelmi Tanács a 3. hadseregből megalakította az 1. forradalmi munkahadsereget. A határozat külön nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a hadsereget egységes egészként, apparátusának érintetlenül hagyatásával és ideiglenes jelleggel kell a gazdasági fronton alkalmazni. A rendelet értelmében a hadsereg fő feladata az volt, hogy tervszerűen gyűjtse össze a kijelölt körzetben a fellelhető gabona-, hús-, zsír- és takarmányfeleslegeket, dolgozzon a fakitermelésben, szervezze meg a fogatolt szállítást, javítsa a mezőgazdasági szerszámokat, végezzen mezőgazdasági és más munkát, s mindezek érdekében mozgósítsa a kiegészítő munkaerőt a tömegmunkák elvégzésére.[118] Ezt követően január 21-én a Délnyugati Front csapataiból létrehozták az ukrajnai munkahadsereget. Január 23-án a kaukázusi munkahadsereg megalakítására került sor, majd február 10-én a 7. hadsereget is a munka frontjára vezényelték.

Alig, hogy sor került a munkahadseregek megalakítására, a lengyel intervenció és Vrangel támadása ismét az arcvonalra szólította e hadseregeket. Ezek egy része közvetlenül a harcokban, más része a nyugatra és délre történő átcsoportosítás gyors lebonyolításában vett részt, tevékenyen hozzájárulva az ellenség feletti újabb győzelemhez. Lenin ezzel kapcsolatban már 1920 február végén megjegyezte: „Attól tartok, kissé siettünk a munkahadseregekkel, hacsak fel nem használjuk őket teljes mértékben arra, hogy meggyorsítsuk a nyugati frontra irányuló szállítás lebonyolítását."[119] Lenin aggodalma indokolatlannak bizonyult, e hadseregek eredményesen teljesítették kettős feladatukat.

A népgazdaság helyreállítása szempontjából különösen fontos volt a közlekedés újjáépítése. A párt központi bizottsága úgy döntött, hogy mintegy ötezer kommunistát mozgósít erre a célra. A felhívás hangsúlyozta: „Szükséges, hogy a *legközelebbi hónapokban bármi áron újjáépítsük közlekedésünket.* Ez, és csakis ez a záloga annak, hogy megszabadítsuk a munkásközpontokat az éhség és a hideg pokoli kínjaitól, hogy újjászervezzük iparunkat s végleg megszilárdítsuk a hazai és a nemzetközi ellenforradalom felett aratott győzelmeinket."[120] A közlekedés helyreállítása tehát rendkívül fontos

[117] *Lenin:* A háborúról ... II. köt. 707—708. o.
[118] Lásd: A Szovjetunió a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ... III. 1. köt. 399—400. o.
[119] *Lenin:* Katonai levelezés. 362—363. o.
[120] Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 558. o.

politikai és gazdasági feladat volt. Lenin a központi bizottság határozatára hivatkozva nyomatékosan aláhúzta: „A központi bizottság véleménye szerint a közlekedés megmentésének legfőbb biztosítéka az, ha a hadseregből embereket dobunk át a vasútra."[121] E határozat alapján 1920 tavaszán és nyarán igen sok politikai munkást és kommunistát vezényeltek a közlekedés frontjára. Így csak a Kaukázusi Front 2. hadseregéből több mint 100 politikai munkást irányítottak a délkeleti vasútvonalak helyreállítására. Lenin katonai levelezéséből tudjuk, hogy a Délnyugati Front hadseregeiből is számos kommunista áthelyezésére került sor. A Turkesztáni Front 4. hadserege hadműveleti feladatként végezte az Alekszandrovszk—Gaj—Emba vasútvonal építését, illetve Krasznij—Kut—Alekszandrovszk—Emba vonalnak szélesvágányúra történő átépítését.[122]

Az 1920 március végén—április elején ülésező *IX. pártkongresszus elemezte a néhány hónap során szerzett tapasztalatokat, s továbbfejlesztette, pontosította a hadseregnek a népgazdaság helyreállításában való részvételére vonatkozó elveket.* A kongresszus rendkívüli jelentőséget tulajdonított a Vörös Hadsereg békés építő tevékenységének. Külön felhívással fordult a vöröskatonákhoz. „Most újból segítségére jöttök testvéreiteknek — a munkásoknak és parasztoknak. Egyik kezetekben puskával készen álltok arra, hogy bármely pillanatban visszaverjétek az ellenség újabb merényleteit, másik kezetek fejszét és kalapácsot ragad, hogy segítsen helyreállítani lerombolt gazdaságunkat és megkönnyítse a békés építésre való áttérés nehéz munkáját"[123] — olvashatjuk a felhívásban.

A munkahadseregeket létrehozó rendelet még úgy intézkedett, hogy a munkára vezényelt kötelékeket egységes egészként, irányító és kiszolgáló apparátusának érintése nélkül kell alkalmazni. Időközben azonban kiderült, hogy ha minél nagyobb egységek kapcsolódnak be a munkába, akkor szükségszerűen és arányosan nő azoknak a katonáknak a száma, akik nincsenek a termelésben közvetlenül foglalkoztatva. Emellett az új jellegű területen a különböző törzsek és parancsnokságok nehézkeseknek bizonyultak. Ezek igen gyakran nem elősegítették, ellenkezőleg, gátolták az újszerű feladatok megoldását. Ezért a kongresszus úgy határozott, hogy *egész munkahadseregek alkalmazása csak akkor célszerű, ha a hadsereg egészének együtt tartását katonai tényezők indokolják.* „Mihelyt ennek szükségessége elesik — intézkedik a határozat —, a nehézkes törzseket és parancsnokságokat fel kell oszlatni, a szakképzett munkások legjobbait pedig mint kis rohammunkás osztagokat a legfontosabb iparvállalatoknál kell felhasználni."[124]

A kongresszus a békés építőmunkában való tevékeny részvételt *gazdasági és nevelési szempontból egyaránt fontosnak tartotta.* Ezért részletesen meghatározta a katonai egységek széles körű munkába állításának célszerű, a nevelést is biztosító feltételeit. A párt fontosnak tartotta, hogy

— a munka egyszerű legyen, melyet minden vöröskatona elvégezhet;

— a katonáknak meghatározott feladatokat kell adni, s érdekeltté kell tenni őket annak elvégzésében (premizálás, illetve a kiszabott munka nem teljesítése esetén az élelmiszer-fejadag csökkentése);

— biztosítani kell minden munkaterületen a kommunisták szükséges arányát, akik egyrészt példájukkal magukkal ragadják a vöröskatonákat, másrészt felvilágosító munkát végeznek köztük, tehát nevelik őket.[125]

121 *Lenin:* Katonai levelezés. 363. o.
122 Lásd. Frunze: Válogatott művei I. köt. 350—351. o.
123 Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 587. o.
124 Uo. 567. o.
125 Uo.

A hadsereg leszerelésének megkezdésétől — lényegében 1920 végétől — *a munkahadseregek fokozatosan veszítettek jelentőségükből.* Amikor a körülmények már nem indokolták az 5,5 milliós hadsereg fegyverben tartását, célszerűnek mutatkozott a haderő jelentős részének leszerelése és a leszerelt katonák munkába állítása. Ezért a párt X. kongresszusa 1921 márciusában már arra intézkedett, hogy a megfelelő gazdasági szervekkel felül kell vizsgálni a meglevő munkahadseregeket, s „haladéktalanul fel kell számolni közülük azokat, amelyek nyilvánvalóan nem felelnek meg rendeltetésüknek."[126] Ezt követően a nagyarányú leszerelés során 1923-ig valamennyi munkahadsereget feloszlatták. A leszerelések után az állandó jellegű Vörös Hadsereg létszáma olyan minimális volt, s a parancsnokok és katonák katonai terhelése oly mértékben megnőtt, hogy a további kongresszusok a népgazdaság érdekében végzett munka megtiltására hoztak határozatot. A katonai egységeknek a népgazdaság helyreállításában való részvételét a területi milícia alakulatok rendszerére való részbeni áttérés egyébként is feleslegessé tette, hisz a milícia alakulatok katonái az év nagy részében megszokott termelő munkájukat végezték.

1920 tavaszán a békés gazdasági építésre való áttéréssel egyidejűleg katonai téren is megkezdődött az új feladatokra való felkészülés. *A hadseregben ugyan még nem lehetett áttérni a békés állapotokra, de az átállás elveinek, irányainak, konkrét feladatainak kidolgozása lehetővé és szükségessé is vált.* A pártnak és a hadsereg vezetőinek, illetve kommunistáinak fel kellett készülniük a fegyveres erők átalakításának és újjászervezésének nehéz feladatára. Elő kellett készíteni a hadsereg létszámának igen nagymérvű csökkentését úgy, hogy ugyanakkor megőrizzék a hadsereg harci erejét, a polgárháború során szerzett tapasztalatait, szervezeti elveit, kiképzésének és nevelésének alapjait. Emellett biztosítani kellett az ország védelmi képességének fokozását és azt a lehetőséget, hogy szükség esetén ismét a hadsereg szolgálatába állíthassák a katonakötelesek milliós tömegeit. A párt IX. kongresszusának a katonai kérdésről szóló határozata e feladatról a következőket tartalmazza: „Az a körülmény, hogy a polgárháború befejezéséhez közeledik, továbbá a Szovjet-Oroszország nemzetközi helyzetében bekövetkezett kedvező változások *napirendre tűzik honvédelmi szervezetünk gyökeres átalakítását* az ország halaszthatatlan gazdasági és kulturális szükségleteinek megfelelően."[127] (Kiemelés tőlem — Z. E.)

A fegyveres erők átalakításának és újjászervezésének elveit és konkrét feladatait *1920 és 1922 között a párt egymást követő IX., X. és XI. kongresszusai határozták meg.* A feladat megoldása elvi-ideológiai szempontból is hallatlan nehézségekkel járt. A párt még nem rendelkezett tapasztalatokkal a fegyveres erőknek békeállapotra való átállítását, valamint a békeszervezet kialakítását tekintve. Az ország óriási területe, a gazdaság rendkívüli leromlattsága, a gazdasági és kulturális elmaradottság rendkívül sajátos helyzetet jelentett. Lehetetlenné tette a polgárháború idején kialakított és bevált elvek változatlan további érvényesítését. *Néhány területen,* akárcsak 1917 végén—1918 elején, *ismét új utakon kellett elindulnia.* „A feladatnak ez a sajátossága — állapította meg Lenin — rendkívüli figyelmet igényel és példája annak, hogy itt nem boldogulhatunk általános formulákkal, általános programtételekkel, a kommunizmus általános elveivel . . ."[128]

Példátlan nehézséget okozott az 1920 végére 5,5 millió főre duzzadt *hadsereg leszerelése.* A lengyel intervenciósok és Vrangel hadseregének szét-

126 Uo. 665. o
127 Uo. 582. o.
128 *Lenin:* A háborúról . . . II. köt. 707. o.

zúzása után megteremtődtek a hadsereg túlnyomó része leszerelésének feltételei. Az ország gazdasági helyzete pedig sürgetően követelte meg. Ekkora fegyveres erő fenntartása messze felülmúlta az ország lehetőségeit. Lenin már 1920 decemberében meghatározta a hadsereg létszámcsökkentésének feladatát. Lenin útmutatásai alapján határozat született arra vonatkozóan, hogy 1921 elejéig be kell fejezni mintegy kétmillió katona leszerelését. E feladat sikeres megoldása nem kisebb nehézséggel járt, mint a hadsereg megszervezése és mozgósítása volt. A hadsereg létszámát mintegy tizedére kellett csökkenteni. A csaknem ötmilliós embertömeg leszerelése, hazaszállítása és munkába állítása a zilált gazdasági viszonyok és a közlekedés leromlott állapota miatt az állam egész gépezetének óriási erőfeszítését igényelte.

A létszámcsökkentést a rendkívüli gazdasági és egyéb nehézségek eredményes leküzdése érdekében *több évre elnyújtva fokozatosan hajtották végre.* A folyamat 1923-ban ért véget, amikor az állandó hadsereg létszáma 562 000 főben állapodott meg. „A csökkentésnek ez a rendje — állapította meg Frunze —, ha csak katonai szempontból nézzük, nagyon hátrányos volt, mert kihúzta a Vörös Hadsereg alól a tervszerű és rendszeres munkához szükséges szilárd talajt . . ."[129]

Emellett a legfelső katonai vezetés tevékenységének fogyatékosságai miatt nem kellő szervezettséggel folyt. A Frunze által említett tényező, valamint a szervezettség nem kielégítő volta következtében a létszámcsökkentés időszakában *állandó jellegűek voltak a belső átszervezések, átcsoportosítások, a személyi állomány hullámzása,* melyek tovább fokozták a hadseregen belüli bizonytalanságot. Ugyancsak Frunze írta a gyakori átszervezések hatásáról 1922-ben: „Az átlagos parancsnok, akit agyonzaklatott a szüntelen átalakítások és átszervezések kétéves időszaka, akit szinte elsodort az egymást gyorsan követő hatályon kívül helyező, kiegészítő és kizáró szervezési intézkedések és parancsok áradata, immár véglegesen elvesztette egyensúlyát, szinte már az idegkimerülés állapotába jutott. Már csak arról álmodik: mikor lesz ennek vége és mikor lesz végre valami kis rend . . ."[130] A nagyarányú és fokozatos leszerelés időszakában tehát a hadsereg igen nehéz helyzetbe került. Magasabb fokú szervezettséggel e belső nehézségek csökkenthetők lettek volna. Elkerülni, kiküszöbölni azonban nem lehetett, mert alapvetően a nagyméretű leszerelésből és a népgazdaság érdekei által megkövetelt fokozatosságból fakadt.

A fegyveres erők átszervezése szempontjából fokozta a nehézséget, hogy a bolsevik párt és a szovjet kormány a békés építésre való átállás kezdetén természetszerűleg *nem tudott a fegyveres erőkre a korábbi időszakhoz hasonló mértékű figyelmet fordítani.* Minden erőt és az alkotó gondolkodást az ország gazdasági talpraállítása kötötte le, ami hihetetlenül nehéz körülmények között bontakozott ki. Az intervenció és a polgárháború fő erőinek szétverése után az ország politikai helyzete is igen súlyos volt. Az ipari munkásság nem lebecsülhető része dezorganizálódott. A parasztság egyre inkább elégedetlenkedett a hadikommunizmus viszonyaival. A proletárdiktatúra alapja a munkás-paraszt szövetség meggyengült. A kispolgári spontaneitás veszélye növekedett. A békés építésre való áttérés nehézségeit kihasználva a belső ellenforradalmi erők aktivizálódtak. Számos kormányzóságban kulaklázadások törtek ki. 1921 márciusában ellenforradalmi lázadás robbant ki Kronstdban. „. . . Szovjet-Oroszországnak egy nagy — alighanem a legnagyobb — belső politikai válságába ütköztünk — írta Lenin —, amely nemcsak a parasztság jelentős részében, hanem a munkásságban is elégedetlen-

[129] *Frunze:* Válogatott művei II. köt. 316. o.
[130] Uo. 88. o.

ségre vezetett."[131] Lenin felismerve a helyzet komolyságát, hozzáfogott a polgárháború után követendő új politika kidolgozásához, amelyet a párt X. kongresszusa fogadott el. Ráadásul a párton belül ezekben az években rendkívül kiélezett politikai harcot kellett folytatni a lenini politikai vonalat dühödten támadó trockisták, valamint más pártellenes csoportok ellen.

Mindez lekötötte a párt erejét, és lehetetlenné tette, hogy a hadsereg nehéz helyzetének megfelelő figyelemben részesüljön. „Az élet súlypontja elkerülhetetlenül természetesen és célszerűen más irányba tevődött át — írta Frunze. — Bármennyire fontos is az ország katonai védelme, a párt és az állam ezt ma csak másodsorban méltatja figyelemre..."[132] Ilyen körülmények között a munkás és paraszt tömegekben, de a párton belül is *békés illúziók kezdtek elterjedni.* Ez megmutatkozott abban, hogy a dolgozó osztályok, valamint a helyi párt- és szovjet szervek Frunze szavaival élve: „Gyakran hanyagul kezelik, néha pedig egészen megfeledkeznek a hadsereg szükségleteiről, igényeiről és a helyi szervek nem gondoskodnak eléggé a dicső harcok hazatért hőseiről."[133] A hadsereg szükségleteinek ellátására biztosított anyagi eszközöket a különböző polgári szervek igen gyakran önhatalmúlag csökkentették. Ezek olyan gyakorivá váltak, hogy a párt X. kongresszusának kellett határozatilag megtiltania az ország védelmét kockáztató jelenségeket, s a különböző központi és helyi szerveket kötelezni, hogy „... ténylegesen, tervszerűen, gyakorlatilag gondoskodjanak a hadseregről, még pedig úgy, hogy az ellátás tekintetében első helyre helyezzék a hadsereget."[134]

A hadseregnek békés állapotokra való áttérése, a megoldás irányainak kialakítása és gyakorlati végrehajtása — mint láttuk —, a feladat újszerűsége, a leszerelés bonyolultsága, a párt és a kormány figyelmének szükségszerűen más irányokba terelődése, valamint a káros hatást előidéző békés illúziók jelentkezése következtében — újabb rendkívül nagy és bonyolult feladat elé állította a párt-, állami és katonai vezetést. Ennek ellenére az átállás nehéz problémáit a párt IX., X. és XI. kongresszusainak útmutatása alapján 1920—1923 között eredményesen oldották meg.

A párt a polgárháború befejezése után, a honvédelemnek új alapokra való fektetése és a hadsereg átszervezése időszakában *megkülönböztetett figyelmet fordított a proletár osztályjelleg, az ingadozás mentes erkölcsi-politikai állapot fenntartására és biztosítására.* Erre annál is inkább szükség volt, mert az átállás bonyolult viszonyai sokirányú nehézségei és ellentmondásai következtében a hadsereg forradalmi szelleme, fegyelme és erkölcsi-politikai egysége *jelentékeny mértékben meglazult.*

Ennek jelei és forrásai igen összetetten jelentkeztek. Ezek közül *a hadsereg szociális összetételének rosszabbodását* és az ezzel összefüggő problémákat kell elsőként megemlíteni. A polgárháború időszakában — különösen a veszélyeztetett arcvonalszakaszokon — a párt tömegesen küldte a hadseregbe a forradalmi szellemű munkásokat. A létszámcsökkentések időszakában viszont — a békés építés érdekeinek megfelelően — elsősorban a termelőmunkában nélkülözhetetlen munkások leszerelésére került sor. Ennek következtében a paraszti származású személyi állomány aránya 77%-ról 84,7%-ra emelkedett.[135] Önmagában már ez a csaknem 8%-os aránynövekedés is számottevő. A valóságban azonban mélyrehatóbb változások következtek be. Egyrészt a toborzott és mozgósított munkások nagy részének le-

131 *Lenin* Művei 33. köt. 421. o.
132 *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 80—81. o.
133 Uo. 31. o.
134 Az SZKP kongresszusainak ... I. rész. 662—663. o.
135 Lásd *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 339. o.

szerelésével éppen azok az erők váltak ki a hadseregből, akik a polgárháború idején biztosították a hadsereg forradalmi szellemét és fegyelmét. Másrészt a parasztság hangulatának rosszabbodása természetesen nem maradt hatás nélkül a hadsereg hangulatára és fegyelmére. A proletár elemek arányának apadása következtében csökkent a kispolgári ösztönösség ellensúlyozásának lehetősége. Mindezek következtében a hadseregen belül is *alább szállt a forradalmi szellem, s felütötte fejét az ingadozás.* Az 1921 tavaszán kitört kronstadti lázadás már igen erőteljesen irányította rá a figyelmet e tendencia veszélyességére.

A parancsnoki kar szociális összetételének alakulására a tárgyalt időből átfogó adatok nem állnak rendelkezésre, de a párt X. kongresszusa határozatának a parancsnoki kar összetétele megvizsgálására vonatkozó intézkedése arra utal, hogy e téren is jelentkezhettek problémák. A polgárháború éveiben bevonultatott cári tisztek túlnyomó többségének leszerelésével azonban javulás következett be. Ugyanakkor viszont kisebb lett — legalábbis a középfokú katonai tanintézetekben — a munkások aránya. Egy szovjet forrás adatai szerint arányuk az 1918-as 37%-ról 1921-ben 28%-ra csökkent, ugyanakkor a parasztoké 51%-ra ugrott.[136]

A kispolgári ösztönösség és ingadozás erősödésének fontos forrása volt az is, hogy a leszerelés időszakában a gazdaság újjáépítésének sikere érdekében a *tapasztalt kommunisták, politikai munkások jelentős részét az újjáépítés frontjára irányították a hadseregből.* Az átirányítás olyan mértékű volt, hogy a *hadsereg politikai apparátusa nagymértékben meggyengült.* A párthatározatokból kiderül, hogy a szükségszerű kivonás mellett számottevő volt a hadsereget önkényesen otthagyó kommunisták száma. Emellett általános jelenség volt a hadköteles kommunisták mentesítése a bevonulási kötelezettség alól. A politikai apparátus mellett így a pártszervezetek is érzékeny veszteségeket szenvedtek. A párttagok aránya az 1918-as 10%-ról 1921-re 4,7%-ra csökkent. Felütötték a fejüket olyan nézetek is, hogy a polgárháború után már nem indokolt a politikai biztosi intézmény fenntartása. Mindezek következtében a hadseregben a *politikai nevelőmunka meggyengült,* hatékonysága csökkent, s a kulturális nevelőmunkával szemben háttérbe szorult.

A gazdasági újjáépítésre való áttérés időszakában a *Vörös Hadseregen belül is jelentkeztek a békés illúziók káros megnyilvánulásai.* A társadalmi demokráciára hivatkozva ismét felmerült a „népi" milícia jelszava. Csökkent az osztályidegenekkel szembeni éberség. „Az érvényben levő törvények szerint — írta 1922-ben Frunze — ezeket voltaképpen nem is volna szabad behívni az egységekhez; de a dolog úgy áll, hogy miután a hadsereg békeállapotra tért át és megszüntek a hátországi népfelkelő-alakulatok, ahová őket korábban irányították, a többiekkel együtt ők is a csapatokhoz kerülnek, s ott bomlasztanak és elégedetlenséget szítanak."[137]

Lazult a forradalmi fegyelem is. Ennek objektív okai is voltak. A leszerelések és sorozatos átszervezések során kialakult labilitás, a felszerelés és ellátás fogyatékosságai következtében Frunze szavaival élve szükségszerűen „. . . sok minden fölött szemet kell hunynunk."[138] A fegyelem megromlásában azonban nem kisebb szerepet töltött be az, hogy „. . . a parancsnokok és politikai munkások egy része helytelen nézeteket vall a nevelési módszerekről, és magáról a fegyelem fogalmáról is".[139] Gyakran „demokratizmusukat" fitogtatva a fegyelem és a szolgálati kötelmek teljesítésének határozott megkövetelése helyett elvtelenül „hízelegtek" a katonáknak.

136 KKPSZSZ-i sztroityelsztvo Wooruzsannily Szil, SZSZSZR 198. o.
137 *Frunze:* Válogatott művei, II. köt. 95. o.
138 Uo. 341. o.
139 Uo. 204. o.

A fenti nyugtalanító jelenségek *a párt figyelmét egyre inkább a hadsereg proletár osztályjellegének megszilárdítására, az erkölcsi-politikai egység helyreállítására és fejlesztésére irányították.* A párt 1921-ben és 1922-ben megtartott X. és XI. kongresszusai ennek érdekében egy sor fontos intézkedés megtételét határozták el.

Ezek közt ismét első helyen kell említeni a hadsereg ingadozás mentes hangulatának biztosítása érdekében a *szociális összetétel javítását.* A párt X. kongresszusának határozata fontos és sürgős feladatnak határozta meg az elbocsátásra már korábban kijelölt, ingadozó szellemű idősebb korosztályok gyors leszerelését. Más oldalról viszont teljesen meg kellett szüntetni azoknak a munkásoknak a leszerelését, akinek a korosztályát a maga egészében meghatározott időre nem szabadságolták.[140] Ezek az intézkedések azonban még nem lettek volna egységesek. A legelterjedtebb gyakorlat ugyanis a békés áttérés kezdetén az volt, hogy a sorköteles ipari munkásokat be sem hívták. A határozat ezért külön is előírta, hogy a „Fiatalabb korosztályokhoz tartozó munkásokat a munkahelyükről át kell irányítani a hadseregbe, és az általános munkakötelezettség alapján mozgósított személyekkel kell felváltani őket."[141]

A kongresszus és a határozat károsnak nyilvánította a hadsereg kommunistáinak túlzott mértékű kivonását. A párt nemcsak e folyamat megállítását tartotta szükségesnek, hanem határozatban *a hadsereg politikai megszilárdítása mellett foglalt állást.* Ennek érdekében kimondta, hogy: „... mindenekelőtt pedig *vissza kell irányítani a hadseregbe azokat a kommunistákat, akik már teljesítettek* katonai szolgálatot."[142] Követelte, hogy azokat, akik úgy váltak ki a hadseregből, hogy ezzel nyilvánvalóan csökkentették az egységek harci szellemét, állítsák bíróság elé, azokat pedig, akik elfogadható okok nélkül hagyták ott a hadsereget, rendeljék vissza őket. Hasonló esetek megismétlődésének elkerülése érdekében szigorú pártnyilvántartást vezettek be. Egy évvel később a párt XI. kongresszusa egy lépéssel tovább ment, s követendő elvként leszögezte, hogy a megfelelő korosztályokhoz tartozó *hadköteles kommunistákat teljes létszámban mozgósítani kell,* s elítélte az ifjú kommunisták egy részének a katonai szolgálat alóli kibúvási törekvéseit.[143] A határozat fellépett a politikai biztosi rendszert ért támadások ellen, s leszögezte: „*Fenn kell tartani a Vörös Hadsereg politikai apparátusát* abban a formában, ahogyan az a háború három éve folyamán kialakult..."[144] Kötelezte a Vörös Hadsereg Politikai Igazgatóságát a rendelkezésre álló káderállomány újjászervezésére, új erőkkel történő felfrissítésére, valamint a politikai tekintetben meggyengült alakulatok megerősítését politikai vezetőkkel.

A párt a szükséges határozottsággal fellépett a *békés illúziók* különböző megnyilvánulásai ellen is. Ismételten állást foglalt a „népi milícia" jelszavával és követelésével szemben, hangoztatva, hogy az ország védelmét csak az osztályelv alapján szervezett hadsereg és milícia biztosíthatja. A X. kongresszus — mint már láttuk — előírta, hogy az osztályidegenek katonaköteles tagjait a bevonultatott munkások helyére munkára kell mozgósítani. Szükségesnek tartotta a fegyelem megszilárdítását, s fellépett az ennek kapcsán jelentkező helytelen nézetek és gyakorlat ellen. A parancsnokok és politikai munkások feladatául szabta a fegyelem és a szolgálati kötelmek teljesítésének határozott és kemény megkövetelését. Emellett fontosnak tartotta az

140 Közülük eddig az ipari munkásokat vagy gyorsan leszerelték, vagy mint az intézkedésből is kiderül, meghatározatlan időre szabadságolták.
141 Az SZKP kongresszusainak... I. rész. 662. o.
142 Uo.
143 Uo. 759. o.
144 Uo. 663—664. o.

átállás szervezettebbé tételét, a stabilitás megteremtését a hadseregben. A párt XI. kongresszusa már arra intézkedett, hogy 1922-re pontosan meg kell határozni a hadsereg létszámát, szilárd költségvetést kell a szükségletek fedezése érdekében megállapítani, s a hadsereg részére rendkívüli terhet jelentő különböző külső szolgálatokat nagymértékben csökkenteni szükséges. Ezek megoldása — állapítja meg a határozat — „... megteremti a szükséges feltételeket ahhoz, hogy helyes és pontos szervezeti. katonai, oktatási-nevelői és gazdasági rendszert lehessen kialakítani magában a hadseregben..."[145] A párt szükségesnek ítélte meg a most már hivatásos szolgálatot ellátó parancsnoki és politkai munkás állomány anyagi helyzetének hathatós megjavítását. A XI. kongresszus felhívással fordult az összes helyi párt- és szovjet szervekhez, hogy fordítsanak komoly figyelmet a vöröskatonák családjainak és gazdaságainak támogatására.

A hadsereg megszilárdítására tett intézkedések, mint látható, *komplex jellegűek voltak,* megoldást kerestek és találtak az átállás során túlnyomórészben objektív, kisebb részben szubjektív okokból fakadó nehézségek és ellentmondások felszámolására, káros hatásuk csökkentésére. A lehetőségek korlátozott volta miatt a párt X. kongresszusa határozatának megfelelően *különös figyelmet fordítottak* a szovjetállam politikai és gazdasági tekintetben legfontosabb pontjain elhelyezett alakulatok, a banditizmus elleni harc fő terhét viselő különleges rendeltetésű osztagok, valamint a hadseregben — a rendelkezésre álló kevés technika miatt — különlegesen fontos szerepet betöltő tüzér, géppuskás, páncélgépkocsizó, repülő, páncélvonatos, műszaki stb. alakulatok politikai, gazdasági és szervezeti megszilárdítására.[146] A párt által elhatározott intézkedések gyakorlati végrehajtása *politikai és egyéb tekintetben megszilárdította a hadsereget, s megteremtette a milícia elvre való részleges áttérés, majd az 1924-ben végrehajtott katonai reform legalapvetőbb feltételét.*

A békeállapotra való átállásnak és a hadsereg belső átszervezésének *legközpontibb problémája a fegyveres erők szervezése új elveinek és gyakorlatának kialakítása volt.* A fokozatos, de gyors ütemű leszerelés eredményeként 1921 végére az 5,5 millió fős hadsereg létszáma 850 000 főre esett vissza. 1922-re a párt újabb 250 000 fős létszámcsökkentést határozott el. 1923-ra alakult ki a hadsereg stabil létszáma 562 000 fővel. Egészen nyilvánvaló volt, hogy az *egytized létszámra csökkent hadsereg képtelen lenne a proletárállamot megvédeni egy újabb imperialista támadás esetén.* Nagyobb létszámú állandó hadsereg fenntartását azonban az ország leromlott gazdasági helyzete nem tette lehetővé.

A korszerű állandó hadsereggel szemben az 1920-as évek elején az volt az objektív követelmény, hogy

— képes legyen biztosítani az ország mozgósítását a háború kitörése esetén;
— olyan létszámmal rendelkezzen, hogy sorain át tudja bocsátani a teljes behívott sorállományt;
— annyi csapategységből álljon, ahány lehetővé teszi a hadműveleti terv szerint szükséges harci egységek alkalmazását.

A Szovjetunió hatalmas ország. Óriási kiterjedésű államhatárai csaknem minden szakaszán számolni kellett a támadás veszélyével. Ezért a Szovjetuniónak olyan hadseregre volt szüksége, mely komoly összeütközés esetén minden szakaszon és minden irányban meg tudja védeni a világ egyetlen proletárállamát. Ehhez mintegy másfél-kétmillió fős állandó hadsereg fenn-

145 Uo. 758. o.
146 Uo. 663. és 665. o.

tartására lett volna szükség. Ekkora hadsereget követelt volna meg az évenkénti mintegy 900 000—1 000 000 főt kitevő sorállomány kiképzésének biztosítása is. Akkora hadsereg fenntartására azonban részben az ország anyagi teherbíró képessége, részben az újjáépítés munkaerő-szükséglete miatt gondolni sem lehetett. Az állandó hadsereg létszámát — legalábbis egy ideig — nem lehetett a leszerelések után kialakult fölé emelni.

Ilyen körülmények között a pártnak és a kormánynak a fegyveres erők szervezése tekintetében szükségszerűen *új utakat kellett keresni.* A Szovjetunió biztonságát minden körülmények között szavatolni kellett. Olyan védelmi rendszert kellett kiépíteni, mely „... lehetővé teszi minden fegyverfogható dolgozónk csatasorba állítását — állapította meg Frunze. — Védelmi rendszerünk szervezési formáinak olyanoknak kell lenniük, hogy lehetővé tegyék a sok millió munkás és paraszt kiképzését."[147] Az 562 000 főt kitevő hadsereg azonban kétéves szolgálati idővel számolva, évenként legfeljebb 300 000 katonaköteles korú férfi kiképzését biztosította volna a közel egymillió főből. Ez az út sem volt tehát járható, mert nem tette lehetővé minden fegyverfogható férfi katonai kiképzését, s háború esetén egy sok milliós hadsereg felállítását.

A bolsevik párt már a polgárháború befejező szakaszában intenzíven kutatta a fegyveres erők szervezésének lehetséges új útjait, s azt a *területi milícia elvének részbeni bevezetésében, az állandó hadsereg és a milíciarendszer egyesítésében* találta meg. „... a *milícia rendszer kiterjesztésén kívül* — állapította meg Frunze —, *hadseregfejlesztésünknek nincs más útja.*"[148] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Ez a rendszer egyrészt nem rótt elviselhetetlen terheket a szovjet gazdaságra és a dolgozókra, másrészt biztosította a sorállomány kiképzését, háború esetén a sok milliós tömeghadsereg felállítását, harmadrészt lehetővé tette a katonai szolgálat teljesítését, anélkül, hogy a katonákat hosszú időre ki kellett volna szakítani a termelőmunkából.

A kényszerű szükségesség mellett *politikai meggondolások is a milícia rendszer részbeni bevezetésére ösztönözték a pártot.* A bolsevik párt, amikor 1918-ban rátért az állandó jellegű reguláris haderő megteremtésére, ezt a helyzet kényszerítő hatása alatt tette, a milícia rendszer elvi megtagadása nélkül. A párt VIII. kongresszusa — mely a reguláris haderő megerősítését sürgette — félreérthetetlenül leszögezte az orosz kommunisták ama véleményét, hogy *elméletileg a milícia volna a szocialista állam fegyveres erejének legjobb formája,* mert a katonai kiképzést a munkások és parasztok mindennapos munkájához közelálló körülmények között biztosítja. A párt a polgárháború befejezése során úgy tért vissza a milícia eszméjéhez, hogy *elméletileg és gyakorlatilag nem tagadta meg a polgárháború alapvető tanulságát: az állandó, reguláris hadsereg szükségességét.* Társadalmi-politikai szempontból a párt a milícia részbeni bevezetésétől a hadsereg és a dolgozók kapcsolatának szorosabbra vonását, a kommunizmus eszméinek és céljainak előbbre vitelét, a laktanyai kiképzés akkori zártságának és üres formaságainak gyorsabb ütemű felszámolását, valamint a hadsereg szocialista szellemének eredményesebb biztosítását várta.

A milícia rendszerre való részleges áttérés politikájának *elvi alapjait és konkrét feladatait a párt IX. és X. kongresszusain dolgozták ki.* A IX. kongresszuson a katonai kérdéssel kapcsolatban elfogadott határozat kimondta: „A mostani átmeneti időszaknak megfelelően, mely időszak tartós jellegű lehet, a fegyveres erőket úgy kell megszervezni, hogy a dolgozók megkapják a szükséges katonai kiképzést, s eközben csak a lehető legcsekélyebb mér-

147 *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 325. o.
148 Uo. 327. o.

tékben vonják el őket a termelőmunkától. Ez a rendszer csak a területi elven felépített munkás-paraszt vörös milícia lehet."[149]

Egy évvel később a X. kongresszus — a tapasztalható ellenállással szemben — ismételten leszögezte, hogy: „A milícia rendszer kérdésében semmi sem indokolja, hogy a párt felülvizsgálja programját."[150] A párt ugyanakkor fellépett a másik végletes és veszélyes állásponttal szemben is, mely a reguláris Vörös Hadsereg felszámolását és a milícia rendszerére való teljes és haladéktalan átállást sürgette. „A legközelebbi időszakban — állapította meg a határozat — fegyveres erőink alapját a mostani Vörös Hadseregnek kell alkotnia . . ."[151]

A kongresszusok tehát a *részleges áttérés* elve és gyakorlata mellett foglaltak állást. Vagyis a kongresszusok a *vegyes típusú szervezésre* hoztak határozatokat. A Vörös Hadsereg a kongresszusi határozatok végrehajtása után *két elven* épült fel: egyrészt az állandó jellegű, reguláris alakulatok, másrészt a területi alapon szervezett milícia elvén. A milícia rendszerre való teljes áttérést az ország biztonsága nem tette lehetővé. A milíciának ugyanis nemcsak előnyei, de katonai szempontból bizonyos gyengeségei is előreláthatóak voltak. A területi milícia rendszer legfőbb gyengesége az, hogy éppen a területi kiegészítés elvéből adódóan a csapatok az ország területén nagyrészt egyenletesen oszlanak el, vagyis nem biztosítja a hadsereg csapatainak a határ legveszélyeztetettebb szakaszain történő elhelyezését. Ezért az ország védelme szempontjából feltétlenül szükség volt a *határ veszélyeztetett szakaszait biztosító reguláris fedező hadsereg fenntartására.* A részleges áttérést indokolta az is, hogy *a bonyolult technikával felszerelt és speciális kiképzést igénylő csapatoknál* — haditengerészet, légierő, híradó csapatok vasúti alakulatok stb. —, valamint a lovasság nagy részénél a lakosság alacsony fokú műveltsége és technikai felkészültsége miatt a *milícia rendszerű kiképzésre gondolni sem lehetett.*[152] Ezekhez az alakulatokhoz a kiképzés sikere és a kevés technika óvása érdekében előzetes felkészültséggel rendelkező, válogatott legénységet kellett bevonultatni, s ez a területi kiegészítés elve alapján gyakorlatilag nem volt megoldható. A milícia rendszer bevezetésének lehetőségei tehát bizonyos mértékig korlátozottak voltak.

A kongresszusi határozatok nagyon nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a milícia rendszerre való *áttérést csak fokozatosan lehet végrehajtani,* az ország védelmi képessége kellő színvonalának fenntartását és a proletárállam jellemző vonásainak érvényesítését szem előtt tartva. A fokozatosságot két tényező indokolta. Egyrészt a *szükséges óvatosság.* Természetes, hogy minden olyan katonai újítást, amelynek döntő szerepe van az állam biztonsága szempontjából, csak igen óvatosan, fokozatosan, az áttérés kezdeti tapasztalatait mélyrehatóan elemezve lehet és kell bevezetni. A párt ezt a szükséges óvatosságot be is tartotta, s csak néhány magasabbegységnél szerzett tapasztalat birtokában intézkedett a szélesebb körű átállásra. Másrészt a milícia rendszerre történő átállásnak fontos *gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális feltételei vannak,* s az áttérés csakis e feltételek megteremtése arányában valósítható meg.

Műveikben a milícia szervezés problémáit elemezve már Marx és Engels is behatóan foglalkoztak a szükséges feltételekkel. Engels egyik Marxhoz intézett levelében fogalmazta meg azt a véleményét, hogy „Csak a társadalom kommunista szervezése és nevelése révén juthatunk el a milícia rend-

[149] Az SZKP kongresszusainak . . . I. rész. 582. o.
[150] Uo. 664. o.
[151] Uo.
[152] *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 456. o.

szerhez, de így sem rögtön."[153] Nélkülözhetetlen feltétel tehát a *szocialista állam és a termelőeszközök társadalmi tulajdona.* Ezek a fiatal szovjetállamban is adottak voltak. Igen fontos feltétel *a fejlett gazdálkodás kollektív formáinak kialakulása és elterjedése.* Csakis ezen az alapon alakulhat ki már a békés gazdasági munka körülményei között az erős milícia feltételét képező összeforrottság érzése, a fegyelmezettség, az egymás iránt érzett kölcsönös felelősség. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg Frunze: „A korszerű harc számára eszményi katonát csak a gépi nagyipar adhat, mely a közösségi érzés mellett kialakítja a munkásban a jó értelemben vett egyéniség minden vonását: az akaraterőt, a leleményességet, a kitartást, a műszaki képzettséget és kezdeményező készséget."[154] E feltétel híján nem, vagy csak részben alakulhat ki a kemény, öntudatos fegyelem, amely elengedhetetlen feltétele minden komoly, szervezett katonai erőnek. *A milíciára való áttérés e feltétele a Szovjetunióban csak részben volt biztosított.* Az állami nagyipar megléte és fejlődése kedvező lehetőséget teremtett a milícia bevezetésére. A mezőgazdaságra azonban még az elmaradott egyéni gazdálkodás volt jellemző. A kollektív gazdálkodási forma még csak kialakulóban volt. Az egyéni gazdálkodás talaján viszont az erős milícia egységek megalakításához szükséges összeforrottság és fegyelem nem alakulhatott ki. Ez igen nagyfokú nehézséget jelentett a területi milícia rendszer útjában, amelyet csak a munkás és paraszt elemek kombinálásával és hatékony nevelőmunkával lehetett és kellett áthidalni.

A milícia rendszerre való áttérés *fontos politikai feltétele a stabil belpolitikai helyzet, a munkásosztály és a parasztság közötti szoros és tartós politikai szövetség.* Különös jelentőséggel bírt ez a fiatal szovjet államban, amely túlnyomórészt elmaradott, paraszti-kispolgári jellegű ország volt. A munkás-paraszt szövetség hiánya, vagy meggyengülése esetén a kispolgári ösztönösség és ingadozás talaján „... a milícia rendszer az ellenforradalom fegyverévé válhat."[155] A hadikommunizmus végén a munkás-paraszt szövetségben jelentkező súrlódások felszámolása, az új gazdasági politika következtében a szövetség megszilárdulása és a további fejlesztésére irányuló politika megteremtették a fokozatos áttérés e nélkülözhetetlen politikai feltételét.

A szükséges politikai feltételek sorába tartozott az is, hogy a hadsereg parancsnoki és politikai munkás állománya *megértse és magáévá tegye a párt katonapolitikáját, ezen belül a milíciára való részleges áttérés szükségességét és a megoldás feladatait.* A nehézségek ebből a szempontból igen számottevőek voltak. Jórészt a megszokotthoz való ragaszkodásból és gondolkodásbeli maradiságból adódóan a hivatásos állomány, különösen a régi parancsnoki karból származók körében erős ellenállás és közönyösség volt tapasztalható kezdetben a milíciával szemben. „Lépten-nyomon előfordul — írta 1922-ben Frunze —, hogy a parancsnoki kar, ha nem is tanúsít egyenesen elutasító magatartást, de minden esetre közömbös azzal a kísérlettel szemben, hogy a hadsereget részben a milícia elv alapján szervezzük újjá."[156] Másutt arról ír, hogy a parancsnoki kar jelentős részének a fejében a maradi gondolatok „erősen befészkelődtek mindenféle nem reguláris egységgel szemben".[157] A reguláris elv védelmezői és szószólói lépten-nyomon azt hangoztatták, hogy a milícia rendszerben lehetetlen a kiképzés normális megszervezése, erős, mozgékony egységek kialakítása, a sorkatonák eredményes kiképzése. Ezért a milícia rendszert csak olyan ütemben

153 Idézi *Frunze:* Válogatott művei. II. köt. 85. o.
154 Uo. 90. o.
155 Uo. 86. o.
156 Uo. 81. o.
157 Uo. 99. o.

lehetett bevezetni, amilyen mértékben sikerült ezt az ellenállást és közömbösséget felszámolni. „További sikereink első és legfontosabb feltétele éppen az — írta Frunze —, hogy megszabaduljunk a múlt örökségétől, a maradiságtól, a hadseregszervezés formáira vonatkozó hagyományos nézetekről."[158]

A milícia rendszerre való áttérés szempontjából az egyik legnagyobb és legnehezebben megoldható nehézség a lakosság — különösen a parasztság — *kulturális elmaradottsága volt.* Az elmaradottság fokát szemléltetően mutatja az a tény, hogy az 1920-as évek elején a bevonult parasztfiataloknak mintegy 20%-a analfabéta.[159] E téren gyors változást várni nem lehetett. Ennek leküzdése az állandó csapatoknál is igen nagy gondot okozott. A milícia rendszerű kiképzésben — az idő rövidsége miatt — az írástudatlanság felszámolására nem nyílt lehetőség. Márpedig eredményes kiképzésre enélkül gondolni sem lehetett. A párt a katonai előképzés megszervezésével kívánta ezt az ellentmondást feloldani. „Csak a katonai, polgári és pártszervek vállvetett munkájával érthetjük el — írta Frunze —, hogy a milícia kiképzésre behívott korosztályok kellő alapfokú és általános műveltségre, fizikai edzettségre és politikai öntudatra tegyenek szert..."[160]

A milícia rendszerre való részleges áttérés feltételei — mint látható — részben adottak voltak, részben ezt követően kellett megteremteni. Éppen ezért a feltételek megteremtése arányában csak fokozatosan, lépésről lépésre volt célszerű előrehaladni a területi egységek kialakítása útján. A párt ezért úgy határozott, hogy „A milícia alakulatokra való részleges áttérést a jelenlegi helyzetben *csak azokon a vidékeken kell megvalósítani, ahol a legnagyobb számban vannak proletárok* (Petrográd, Moszkva, Urál)."[161] (Kiemelés tőlem — Z. E.) A milícia alakulatainak (ezredek, dandárok, hadosztályok) területi elhelyezését — a párt útmutatásai alapján — úgy kellett összeegyeztetni az ipar területi elhelyezkedésével, hogy a környező mezőgazdasági vidékekkel együtt alkossák a területi kiegészítés bázisát, így biztosítva a munkás-paraszt szövetség érvényesülését, s ezen belül a munkásosztály eszmei-politikai befolyásoló szerepét.

A milíciára való áttérésre közvetlenül a IX., majd a X. kongresszusok után még nem került sor. 1920-ban a lengyel intervenciósok és a Vrangel elleni harc ezt lehetetlenné tette, 1921—22-ben pedig a feltételek megteremtése, az áttérés előkészítése volt napirenden. 1922-ben kísérleti jelleggel, tapasztalatszerzés céljából több hadosztályt milícia alakulatokká szerveztek át.[162] A kedvező tapasztalatok után az 1923 augusztus 8-i rendelet írta elő a hadseregszervezés *vegyes formájára való áttérést.* Két év múlva a Vörös Hadsereg alakulatainak mintegy 50%-át már a területi egységek alkották. A vegyes szervezés az 1930-as évek végéig jellemezte a szovjet hadsereget.[163]

Az 1920-as évek elején a szovjet hadseregben létrehozott területi alakulatok *nem a tiszta milícia elv alapján jöttek létre.* Ezek az alakulatok ugyanis meglehetősen *erős és állandó békekerettel rendelkeztek,* mely a háborús létszámnak mintegy 16%-át tette ki.[164] A keretállomány fenntartását az az igény követelte meg, hogy a milícián alapuló egységek és magasabbegysé-

158 Uo. 81. o.
159 Uo. 457. o.
160 Uo. 98. o.
161 Az SZKP kongresszusainak... I. rész. 664. o.
162 Lásd *Frunze:* Válogatott művei, II. köt. 90. o.
163 Ekkor az egyre közvetlenebbül fenyegető támadás, valamint a rendszeresített haditechnika bonyolultabbá válása következtében a területi milicia rendszere elavultá vált, szembekerült a Szovjetunió védelmének feladatával. Ezért a párt lemondott a milícia alakulatokról, s az egész hadsereg tekintetében áttért az állandó, reguláris elv alapján történő hadseregszervezésre.
164 Uo. 454. o. — Összehasonlításként megemlítjük, hogy a reguláris alakulatoknál ez az arány mindössze 10—12%-kal volt nagyobb.

gek a lehető legrövidebb időn belül harckészek legyenek, s ebből a szempontból lehetőleg semmiben se különbözzenek az állandó alakulatoktól. A milícia nem lehetett rögtönözve összetákolt, hevenyészve kiképzett, rosszul vezetett és felszerelt szervezetlen tömeg. Már a VIII. kongresszuson elfogadott határozat előírta, hogy: „*A milícia jellegű hadseregnek a legkorszerűbb hadtudomány alapján kiképzett, felfegyverzett és megszervezett* hadseregnek kell lennie."[165] (Kiemelés tőlem — Z. E.) Ez viszont csak az állandó keretek fenntartása mellett volt biztosítható, mely magában foglalta: minden felelős parancsnoki és komisszári beosztást, a beosztott parancsnoki és politikai munkás állomány egy részét, a szükséges igazgatási és gazdasági állományt, valamint a minimálisra csökkentett ellátó szerveket.

A békekeretek felállításakor a párt *megkülönböztetett figyelmet fordított a parancsnoki és politikai munkás állomány biztosítására.* Már a IX. kongresszus rámutatott arra, hogy a milíciának katonai és politikai tekintetben egyaránt tökéletesen kiképzett vezetőgárdára kell támaszkodnia. A X. kongresszus ennek megfelelően úgy intézkedett, hogy: „A milícia alakulatok magvát a harctéri alakulatokból kikerült, harcokban kipróbált káderekne kell alkotniok..."[166] Arra törekedtek, hogy az egész parancsnoki kar lehetőleg kommunista legyen. Azokban az időszakokban, amikor a változó állománnyal való foglalkozás szünetelt, az állandó keretek tagjait rendszeres és magas szintű továbbképzésben részesítették.

A változó állomány — tehát a sorkatonák — kiképzése a IX. kongresszus útmutatásainak megfelelően előképzésből, katonai kiképzésből és rövid tartalmú katonai gyakorlatokra való behívásokból állt. A katonai szolgálat ideje a milícia alakulatoknál 5 év volt,[167] de ez idő alatt a vöröskatonák csupán nyolc hónapig teljesítettek tényleges szolgálatot: az első évben 3 hónapot mint újoncok, a második évben 2, a további években 1—1 hónapot. A többi idő alatt munkahelyükön részt vettek a termelésben. Összehasonlításként szükséges megjegyezni, hogy Frunze különböző cikkeiben és beszédeiben több alkalommal rámutatott arra, hogy a tényleges kiképzési idő az állandó alakulatoknál is egy év körül mozog. Ilyenformán a reguláris és a milícia egység katonái között különbség tulajdonképpen csak abban mutatkozott, hogy az előbbiek az egész szolgálati idő alatt együtt éltek a laktanyákban és a táborokban, utóbbiak pedig csak meghatározott időre vonultak be katonai kiképzésre.

A szovjet hadsereg szervezetében *a reguláris és a milícia elv harmonikusan kiegészítették és feltételezték egymást.* A kettős szervezeti forma biztosította az ország váratlan támadás elleni védelmét, a katonaköteles lakosság kiképzését, szükség esetén a mozgósítás végrehajtását és a több milliós tömeghadsereg felállítását. A bolsevik párt tehát a polgárháború befejező szakaszában sikeresen alakította ki a hadseregépítés új, az adott körülmények között egyetlen járható útját.

1922 végére a Vörös Hadsereg Szovjet-Oroszország hatalmas területe minden részén megsemmisítő vereséget mért a szovjethatalom külső és belső ellenségeire. A világ csodálatát és az imperializmus mérhetetlen gyűlöletét kiváltó katonai győzelemre azért kerülhetett sor, mert az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt a marxizmus—leninizmus korábbi katonai útmutatásaira támaszkodva alkotó módon kidolgozta a szocialista állam fegyveres erői megteremtésére és fejlesztésére vonatkozó komplex tanítást, mert hallatlan áldozatok árán megteremtette a világ első szocialista hadseregét, s

165 Az SZKP kongresszusainak... I. rész. 506. o.
166 Uo. 664. o.
167 Összehasonlításként: a reguláris haderőben a szárazföldi csapatoknál 2 év, a légierőknél 3 év, a hajóhadnál 4 év volt a szolgálati idő.

mert képes volt a helyes katonapolitika talaján állva az ország minden erejét az ellenforradalom és az intervenció elleni harcra mozgósítani és összpontosítani. *A szocialista hadsereg megteremtésének szükségességére, létrehozásának szervezeti elveire, osztályjellegére és társadalmi rendeltetésére, valamint pártirányításának elveire vonatkozó tanítások — amelyek a párt katonapolitikájának legfontosabb összetevőit alkották — kiállták a polgárháború időszakában a gyakorlat rendkívül nehéz próbáját, s a tudományos szocializmus tanításainak fontos és szerves részévé váltak. A bolsevik párt által kidolgozott katonapolitikai alpelvek napjainkban is érvényesek, s a szocialista országokban a hadseregépítés és fejlesztés nélkülözhetetlen elméleti alapját képezik.*

ЭРНЁ ЗАГОНИ:

РАЗВИТИЕ ВОЕННОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ (БОЛЬШЕВИСТСКОЙ) ПАРТИИ В ГОДЫ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ (1917—1922 гг.)

Резюме

Вторая часть очерка занимается классовым принципом и партийным управлением организации войск, а также новыми моментами военной политики большевистской партии, проявившимися в 1920/1922 годах.

В третьей главе автор подробно анализирует вопрос о необходимости и процессе отказа от ранее имевшегося соображения в отношении «всенародного» характера вооруженных сил, а также вопрос о необходимости и процессе принятия классового принципа. Он показывает пролетарско-классовый характер армии, организованный сперва по добровольческому принципу а в дальнейшем на основе регулярности. Автор показывает далее значение достижения пролетарской гегемонии внутри союза рабочих и трудящихся крестьян с точки зрения военной победы, одержанной в гражданской войне. Автор с этой точки зрения анализирует трудный и сложный процесс и результаты создания военачальства, преданного делу революции. Подробно анализирует и излагает процесс сформирования принципов и практики роли контроля и руководства, осуществляемых марксистской партией. Подчеркивает вопрос о весьма многосторонней и успешной (результатной) военной деятельности Центрального Комитета Российской Коммунистической Партии Большевиков, подчеркивает далее роль комиссаров и партийных организаций в осуществлении партийного руководства на практике и роль их в воспитании воинов в духе социализма.

Автор в четвертой главе очерка излагает вопрос о том, что в 1920-м году в военной политике Большевистской партии и в организации Красной Армии начались новые этапы развития. На повестке дня появился вопрос о переходе на мирное строительство социализма и вопрос об организации обороны страны на новой основе. Излагает вопрос о создании рабочей армии, опыт ее работы, а также постоянный процесс позиции партии в связи с ней. Глубоко анализирует проблемы разоружения армии и перехода ее на работу в условиях мирного строительства социализма. Он указывает на тот факт, что решение этой задачи означало для большевистской партии такую же проблему, с какой она сталкивалась при организации армии и осуществлении руководства для достижения военных успехов. Разоружение и ослабление союза рабочих и крестьян привели к ослаблению пролетарско-классового характера армии. Автор подробно излагает меры, принятые для укрепления армии. Далее очерк анализирует вопрос о необходимости частичного перехода к милицейскому принципу, вопрос о разработке принципов перехода и создании условий для перехода, а также анализируется вопрос о постепенности ввода новых принципов. При анализе очерк опирается в основном на документы и решения IX, X и XI-го съездов партии. Наконец очерк дает краткие сведения о смешанной форме организации армии. Эта форма была создана в начале 1920-х годов и сохранила силу своего действия в советской армии до конца 1930-х годов.

ERNŐ ZÁGONI:

DIE ENTWICKLUNG DER MILITÄRPOLITIK DER RUSSISCHEN KOMMUNISTISCHEN (BOLSCHEWIK) PARTEI IN DEN JAHREN DES BÜRGERKRIEGES (1917—1922)

Der zweite Teil der Studite befasst sich mit dem Klassenprinzip der Parteileitung der Armeeorganisierung, sowie mit den neuen Momenten der Militärpolitik der bolschewistischen Partei, die sich in den Jahren 1920—1922 bamerkbar machten.

Im dritten Abschnitte analysiert der Verfasser ausführlich die Notwendigkeit und den Verlauf des Verzichtes auf eine frühere Konzeption, bezüglich der „gesamtnationalen" Eigenart der bewaffneten Macht und die Annahme des Klassenprinzips. Er zeigt uns die proletarische Klasseneigenart der freiwilligen-, und später regulär organisierten Armeen, ferner die Bedeutung der Durchsetzung der Proletar-Hegemonie innerhalb des Bundes der Arbeiter und arbeitenden Bauern, vom Standpunkte des militärischen Sieges im Bürgerkriege. Von diesen Standpunkte aus analysiert der Autor den mühsamen und komplizierten Vorgang und die Ergebnisse der Ausbildung eines, zur Sache der Revolution treuen Kommandantenkorps. Ausführlich beschreibt er die Ausgestaltung der Grundsätze und Praxis der leitenden und kontrolierenden Rolle der revolutianären marxistischen Partei. Er hebt die besonders vielseitige und erfolgreiche militärische Tätigkeit des Zentralkommitees der RK/b/)P, die Rolle der Kommissare und Parteiorganisationen in der praktischen Verwirklichung der Partieführung und in der sozialistischen Erziehung der Soldaten hervor.

Im vierten Abschnitte der Studie weist der Verfasser darauf hin, das im Jahre 1920. eine neue Entwicklungsperiode in der Militärpolitik der bolschewistischen Partei und im Aufbau der Roten Armee begonnen hat. Der Übergang zur friedlichen Aufbauarbeit, ferner die Landesverteidugung auf eine neue Grundlage zu bauen, kam auf die Tagesordnung. Er macht uns mit der Gründung der Arbeitheere, deren Erfahrungen und der im Gange stehenden Gestaltung des damit verbindlichen Parteistandpunktes bekannt. Eingehend zergliedert er die Probleme der Abrüstung der Armee und des Überganges zu friedlichen Verhältnissen. Er legt klar, dass die der bolschewistischen Partei keine mindere Aufgabe bedeutete, als die Armee zu organisieren und den militärischen Sieg zu leiten. Die Abrüstung und die Auflockerung des Arbeiter-Bauernbundes hatte die Abschwächung der proletarischen Klasseneigenart der Armee zur Folge. Ausführlich zerlegt der Verfasser die Massnahmen zur Konsolidation der Armee. Ferner analysiert die Studie, gestützt auf die Dokumente der IX., X. und XI. Parteikongresse, die Notwendigkeit des teilweisen Übertritts zum Milizprinzip, die Ausgestaltung der Prinzipien des Übertritts, die Schaffung der Bedingungen, deren stufenweise Einführung. Abschliessend macht er uns kurz mit der Anfang der 1920-er Jahren ausgestalteten gemischten Form der Armeeorganisierung bekannt, die bis Ende der dreissiger Jahre in der Sowjet-Armee gültig war.